

ÚVOD DO KNIHY PROROKA DANIELA

1. NÁZOV, MIESTO V KÁNONE A TEXT KNIHY

1.1. Názov. Kniha sa nenazýva podľa autora, ale podľa mena hlavnej osoby, ktorá v nej vystupuje. Daniel (hebr. *Danijje 'l* = „môj sudca je Boh“ alebo „Boh je sudca“) bol mladý Žid zo šľachtického rodu Júdovho kmeňa. Za čias kráľa Jójakima [Joakima] roku 606 pred Kr. sa dostal do babylonského zajatia. Tam bol vychovaný na kráľovskom dvore, osvojil si babylonskú kultúru, dostal meno Belšasar [Baltazár] (porov. 1, 1 – 7) a až po prvý rok panovania kráľa Kýra v rokoch 538/537 (porov. 1, 21) mal na kráľovskom dvore vedúce postavenie medzi všetkými babylonskými mudrcami. Vyznačoval sa verným zachovávaním izraelského zákona (porov. 1, 8), čím si zaslúžil osobitnú ochranu Jahveho (porov. kap. 1; 6, 3 – 24). Svoju vynikajúcu múdrosť preukázal pri vykladaní snov (porov. kap. 2; 4), pri rozlúštení záhadného nápisu (porov. kap. 5), v rozriešení prípadu Zuzany (porov. kap. 13) a v odhalení Béliových kňazov (porov. 14, 1 – 22). S istotou nemožno povedať, či je Daniel historická alebo legendárna postava. Keďže sa apokalyptická literatúra so záľubou odvoláva na Danielovu autoritu ako na historickú osobu, viacerí biblisti zastávajú názor, že Daniel bol skutočnou osobou. Týmto menom sa síce v Biblii označuje niekoľko mužov (porov. *1 Krn* 3, 1; *Ezd* 8, 2; *Neh* 10, 7), ale ani jedného z nich nemožno zameniť s Danielom tejto knihy. Aj prorok Ezechiel hovorí o istom Danielovi (podľa hebrejského konsonantického textu presnejšie o Daniélovi), ktorý sa preslávil nábožnosťou (porov. *Ez* 14, 20) a múdrosťou (28, 3), ale v tomto prípade ide pravdepodobne o hrdinu v ugaritskej legende Aqhatovi, Danielovom synovi, z polovice 14. storočia pred Kr.

1.2. Miesto v kánone. Kniha proroka Daniela sa v hebrejskej Biblii uvádza medzi Spismi (*ketubím*) po piatich krátkych zvitkoch (*megillót*) a pred Knihou Ezdrášovou. V Septuaginte, vo Vulgáte i v Novej Vulgáte je spis poslednou knihou zo štyroch väčších prorokov pred tzv. menšími prorokmi a jej text obsahuje aj tri dlhšie deuterokánonické state. Sú to:

1. Azariášova modlitba (3, 24 – 45) a Chválospev troch mládencov v ohnivej peci (3, 46 – 90), vsunuté medzi 3, 23 a 3, 24 aramejského textu.
2. Príbeh Zuzany, uvedený v gréckom preklade Teodocióna na začiatku knihy, v Septuaginte na konci knihy a vo Vulgáte a Novej Vulgáte ako 13. kapitola s osobitným nadpisom.
3. Rozprávanie o Bélovi a o drakovi, uvedené na konci spomenutých gréckych prekladov a vo Vulgáte a Novej Vulgáte ako 14. kapitola knihy.

Podľa mienky mnohých biblistov deuterokánonické state neboli nikdy časťou hebrejského, teda protokánonického textu Danielovho proroctva, ale boli k nemu pridané neskôr. Kedy vznikli, nevedno. Katolíci prijímajú a pokladajú aj deuterokánonické state za Bohom inšpirované texty.

1.3. Text knihy. Kniha je napísaná čiastočne po hebrejsky (1, 1 – 2, 4a; 8 – 12) a čiastočne po aramejsky (2, 4b – 7, 28). Preto sa v tomto spise používajú dva jazyky, je stále záhadou, na ktorú sa dosiaľ nepodarilo dať uspokojivú odpoveď. Deuterokánonické časti sa zachovali iba v gréckom preklade z hebrejského alebo aramejského originálu. Text Septuaginty sa v kapitolách 4 – 6 značne odchyľuje od hebrejského textu a vo všeobecnosti je veľmi porušený. Preto sa v jej kritických vydaniach uvádza aj text Teodociónovho prekladu, ktorý je bližší hebrejskému originálu. V Novom zákone sa síce Daniel cituje podľa Septuaginty, ale väčšia časť citátov je podľa Teodociónovho prekladu.

2. OBSAH A ROZDELENIE

2.1. Obsah. Protokánonický spis sa jasne delí na dve časti. Prvá, naratívna časť (kap. 1 – 6), opisuje šesť Danielových zážitkov na babylonskom kráľovskom dvore. Daniel a jeho traja spoločníci Chananiáš [Ananiáš], Míšael [Mízael] a Azariáš víťazne prechádzajú ťažkými skúškami, ktoré i s nasadením života podstúpili, lebo chceli za každú cenu ostať verní izraelskému zákonu. Tento ich žiarivý príklad vyznávačskej vernosti mal za následok, že aj sami pohania vzdali úctu a chválu ich Bohu. Všetky tieto obdivuhodné veci sa postupne odohrávajú v Babylonii za čias kráľov Nabuchodonozora, jeho „syna“ Belšasara [Baltazára] a „Dária Médskeho“. V druhej časti (kap. 7 – 12) sa podávajú štyri Danielove videnia o osudoch židovského národa a o posledných veciach a ich výklad. I tieto videnia má Daniel v Babylonii za vlády Belšasara, „Dária Médskeho“ a perzského kráľa Kýra.

2.2. Rozdelenie. Knihu možno podľa obsahu schematicky rozčleniť takto:

I. Naratívna časť: Danielove zážitky (1, 1 – 6, 29[28]):

1. Daniel a jeho spoločníci na kráľovskom dvore (1,1–21)
2. Nabuchodonozorov sen a jeho výklad (2,1–49)
3. Traja mládenci v ohnivej peci (3, 1 – 23. 24 – 30[*91 – *97]) so vsuvkou: Azariášova modlitba (3,*24 – *45) a Chválospev troch mládenčov (3, [*46 – *51]*52 – *90)
4. Sen a šialenstvo Nabuchodonozora (3, 31 – 33[*98 – *100]; 4, 1 – 34)
5. Belšasarova [Baltazárova] hostina a záhadný nápis (5, 1 – 30)
6. Daniel v jame s levmi (6, 1[5, 31] – 29[28])

II. Apokalyptická časť: Danielove videnia (7, 1 – 12, 13):

1. Štyri zvieratá a Syn človeka (7, 1 – 28)
2. Videnie capa a barana (8, 1 – 27)
3. Danielova modlitba a sedemdesiat týždňov (9, 1 – 27)
4. Zjavenie o posledných veciach a jeho výklad (10, 1 – 12, 13).

III. Dodatky: Iné Danielove činy (13, 1 – 14, 42):

1. Zuzana a Danielov výrok (13, 1 – 64)
2. Daniel a Běl (14, 1 – 22)
3. Daniel a drak (14, 23 – 42)

3. HISTORICKÉ POZADIE

Ak chceme toto dielo literárne správne zaradiť, treba vziať do úvahy súveké dejiny a najdôležitejšie udalosti Blízkeho východu od 6. do 2. storočia pred Kr., ktoré tvoria historické pozadie Knihy proroka Daniela. Preto sa odporúča prečítať si *IV. Babylonské zajatie a obdobie židovskej obnovy* (pozri na s. 674 – 675) a najmä *VIII. Helenizmus a Machabejci* (pozri na s. 1803 – 1806). Konflikt medzi židovským náboženstvom a pohanskými panovníkmi týchto historických období je totiž základnou témou Knihy proroka Daniela. Treba však pripomenúť, že autor v nej rieši tento problém z Božieho hľadiska. Vyzdvihuje fakt, že Boh opísané udalosti už dávno predvídal a dopustil ich, aby ukázal, že izraelská múdrosť prevyšuje každú pohanskú filozofiu, a potvrdil pravdu, že Boh Izraela je Pánom dejín, ktorý „zosadzuje a ustanovuje kráľov“ (2, 21) až do času, keď definitívne ustanoví svoje kráľovstvo na celej zemi.

4. LITERÁRNE DRUHY SPISU

Pri rozvíjaní tejto základnej témy spisu autor používa dva literárne druhy, ktoré sa

modernému čitateľovi a jeho mentalite môžu zdať cudzie a ich použitie nenáležitú: haggadu a apokalyptu.

4.1. Haggada. Tento literárny druh, použitý v kap. 1 – 6 a 13 – 14, má svoje meno z hebr. slova *haggadah* = rozprávanie, narácia. Často sa však používa aj vo význame „príhody“ alebo „historiky“ – ktorá má slabý alebo nemá nijaký historický podklad – so zámerom, aby sa ňou zrozumiteľne, ľudovým spôsobom vystihlo a utvrdilo nejaké náboženské alebo morálne poučenie. Ak je takáto príhoda voľným spracovaním istej skutočnej historickej udalosti, označuje sa ako „haggadický midraš“ (aktualizačný, čiže na reálnej situácii postavený výklad rozprávanej udalosti). Príhoda však môže byť aj čistou „haggadou“, čiže úplne vymyslenou historikou bez akéhokoľvek historického podkladu. A vskutku ťažko niekedy povedať, do akej miery alebo či sa vôbec haggadická príhoda zakladá na historickej skutočnosti.

Rozprávania o Danielovi sú vyložene haggadického rázu; vcelku ich nemožno považovať za striktné dejinné udalosti. Ak ich sám autor nemal v úmysle pokladať za historické, neslobodno ho obviňovať z omylu, ani keď uvádza nepresné historické údaje. Ako sme naznačili, nevieme, či Daniel bol naozaj – i keď je to pravdepodobné – historickou osobnosťou, ktorá bola postupne opradená legendárnymi príbehmi, alebo či bol jednoducho výtvorom židovského folklóru. Pre inšpirovaného autora našej knihy nebola však táto otázka dôležitá. Jeho hlavným cieľom bolo ohlásiť týmto haggadickými príhodami duchovné poslanstvo. Autor chcel na príklade svojho hrdinu Daniela poučiť čitateľov z prvého obdobia Machabejcov, ako sa majú správať v dramatickej situácii, v ktorej sa nachádzajú. Nabuchodonozor a Antiochos IV. sú si veľmi podobní: obaja znesvätili chrám (porov. 2 Kr 25, 9. 13 – 15; 1 Mach 1, 21 – 24. 54. 59; 2 Mach 5, 15 – 16) a pohanská Babylonia a Antiochia boli úhlavnými nepriateľmi Jeruzalema, mesta pravého Boha. Daniel a jeho spoločníci ostali však škrupulózne verní predpisom zákona o jedlách; traja mládenci nekompromisne odmietli klaňať sa zlatej Nabuchodonozorovej soche; Daniel sa napriek Dáreiovmu ediktu aj naďalej modlil k svojmu Bohu. Všetky tieto príbehy boli poučením pre Židov, ako sa treba správať voči bezbožným výnosom Antiocha IV. Okrem toho sa osobitne zdôrazňuje, že odvaha a múdrosť Daniela a jeho spoločníkov vždy zvíťazili a že Nabuchodonozor a Dáreios museli uznať zvrchovanú moc Boha Izraela, lebo on vždy vyslobodil svojich verných zo všetkých nebezpečenstiev, ktorým sa vystavili pre slávu jeho mena. A Boh bude určite po boku verných Židov v úkladoch a nebezpečenstvách, ktoré strojí Antiochos IV.

Ako vidno, cieľom prvých šiestich kapitol knihy nie je povedať nám, kto bol Daniel, ani porozprávať nejaké príhody z jeho života. Ich cieľ je čisto poučný, lebo chcú iba oslavovať Danielovho Boha a ukázať, že on prekríži aj plány najmocnejších panovníkov a ochráni svojich služobníkov, ktorí dôverujú v neho. Slovom, kniha má povzbudzovať a posilňovať nádej prenasledovaných Židov. Preto historické nepresnosti nespôsobujú nijaký problém. Autor venuje osobitnú pozornosť Nabuchodonozorovým činom a nie napr. činom Nabonida zjavne preto, lebo Nabuchodonozor mu nápadne pripomínal Antiocha IV. Táto ich podobnosť zvýšila účinnosť rozpravy a poučenie bolo tým bezprostrednejšie, lebo Nabuchodonozor bol typom nepriateľa Jeruzalema a jeho osoba bola zosobnením všetkej bezbožnosti, pýchy a zloby.

4.2. Apokalypsa. Apokalypsa (z gréc. *apokálypsis* = zjavenie, odhalenie), literárny druh použitý v kap. 7 – 12, je spôsob, ktorým sa v Biblii vo forme videnia alebo prostredníctvom anjelov podáva „zjavenie“ nejakého tajomstva vzhľadom na minulé, prípadne súčasné udalosti, alebo na udalosti posledných čias, najmä na konečné utvorenie Božieho mesiášskeho kráľovstva. Apokalypsa sa podobá prorockému literárnemu druhu a prakticky je jeho obmenou. Aj v Knihe proroka Daniela pohľad autora presahuje horizont jeho veku a siaha až ku skutočnostiam mesiášskych čias. Danielove videnia sa nekončia pádom Antiocha IV., ale oznamujú „kráľovstvo, ktoré sa

nikdy nerozpadne“ (2, 44). Preto všetko, čo sa vzťahuje na smrť tohto tyrana a na obnovenie chrámovej bohoslužby, treba pokladať za opravdivé proroctvo (porov. 7, 26; 8, 25; 9, 26 – 27).

Knihou proroka Daniela autor vyzýval súvekých čitateľov k reлектúre minulosti, aby z nej vyťažili poučenie pre život. V prorokových videniach sa pred ich zrakom postupne premietali veľké ríše starého Orientu: ríša Babylončanov, Médov, Peržanov a Grékov. V rámci dejín sa predstavil ich vznik, rast, politická prevaha a hneď nato ich zánik bez stopy, aby tým obdivuhodnejšie vynikla národná existencia Božieho ľudu, ktorý bol viac ráz vydaný napospas vládnucich mocností a odsúdený na zánik. V každom prípade však zasiahol Boh. Preto veľké ríše i národy zanikli, ale malý izraelský národ prežil všetky politické katastrofy. Spomienka na tieto fakty mala byť pre židovských čitateľov základom nádeje na konečný Boží zásah do dejín, ktorý sa stotožňuje s mesiášskou érou a založením Božieho kráľovstva. Božie dielo sa uskutočňuje uprostred nespočetných ťažkostí, ale konečný úspech je zaručený. Záverom knihy je v 12. kapitole prorocké videnie mesiášskych časov, ktoré oznamuje definitívny koniec všetkých skúšok izraelského národa.

Ak pochopíme, že Kniha proroka Daniela patrí k literárnemu druhu haggady a apokalypsy, neskorý vznik knihy a pseudonymita autora nespôsobia nijaké problémy. Ba čo viac, tento spis, ktorý sa navonok javí taký mysteriózny, možno ľahko chápať a bez ťažkostí interpretovať. Historické nepresnosti a omyly nie sú v protive s biblickou ineranciou, lebo s apokalyptickým charakterom knihy súvisí aj to, že sa v nej dejiny podávajú v hlavných rysoch, šablónovito, s nepresnými historickými údajmi a tvoria iba dejový rámec na objasnenie náboženského posolstva spisu.

5. DATOVANIE A AUTOR KNIHY

5.1. Datovanie knihy. Ak odhliadneme od spomenutých literárnych druhov, kniha proroka Daniela sa javí ako prorocký spis, ktorý napísal prorok Daniel niekedy ku koncu babylonského zajatia alebo v čase bezprostredne po ňom, ako ešte donedávna všeobecne mysleli tak Židia, ako aj kresťania. V poslednom čase sa však na základe literárneho a historického skúmania spisu všeobecne presadil názor, že dnešná forma knihy je dielom neznámeho židovského autora z obdobia helenizácie a prenasledovania Židov v čase povstania Machabejcov (okolo roku 165 pred Kr.). Argumenty sú lingvistického, historického, teologického a biblického rázu:

1. *Reč knihy.* Hebrejčina spisu je určite z poexilového obdobia, z časov po Ezdrášovi a Nehemiášovi. Aj aramejčina je neskoršia než aramejčina Elefantínskych papyrusov, ktoré pochádzajú z 5. storočia pred Kr. V knihe je aspoň pätnásť perzských a niekoľko gréckych slov, ktoré poukazujú na obdobie po Alexandrovi Veľkom.

2. *Historické nepresnosti.* Autor má nedokonalé a nepresné informácie o Babylonii z čias novej ríše a perzskej nadvlády. Preto je nemysliteľné, aby žil v tých časoch. Nevieme nič o deportácii Židov v treťom roku panovania judského kráľa Jóakima (porov. 1, 1 – 2). O Belšasarovi [Baltazárovi] sa tvrdí, že bol Nabuchodonozorovým „synom“ a posledným kráľom Babylonie. On sa však nikdy k vláde nedostal a bol synom posledného babylonského kráľa Nabonida. Po Belšasarovi [Baltazárovi] nastúpil na trón akýsi Dáreios [Dárius] Médsky, ktorý podľa 9, 1 bol Xerxesovým synom. Ale medzi perzskými kráľmi bol Dáreios I. Xerxesovým otcom, nie synom. „Dáreios Médsky“ « je postava historicky neoveriteľná. Autor mal asi na mysli Dáreia III., syna Xerxesa I., ale ani jeden z nich nevládol v Babylonii. Z druhej strany je príznačné, že sa autor veľmi dobre vyzná v dejinách Machabejského obdobia. Svedčia o tom podrobné a presné správy o Egypte, Palestíne a o Sýrii druhého storočia pred Kristom, i keď ich ukrýva pod rúškom enigmatického vyjadrovania, ako vyžadoval literárny druh apokalypsy.

3. *Teologické dôvody.* Kniha Daniel sa zameriava predovšetkým na vládu Antiocha

IV. a nemá nijaké posolstvo pre ľudí šiesteho storočia. Vieme však, že každý prorok sa vo svojich prorockých spisoch obracia svojim posolstvom priamo na súčasníkov. Okrem toho sú vo všetkých starozákonných proroctvách údaje o čase a o osobách vždy neurčité, kým Kniha proroka Daniela oplýva detailnými správami o menách, dátach a o účinkujúcich osobách. Nakoniec rôzne teologické témy (anjeli, zmŕtvychvstanie, posledný súd, večný trest) sú tak vypracované, že nemôžu byť dielom človeka šiesteho storočia.

4. *Biblické dôvody.* Ďalším dôkazom neskorého pôvodu spisu je fakt, že v židovskom kánone sa kniha neuvádza medzi prorokmi, ale medzi *ketubím*, čiže Spismi. Zdá sa, že v čase, keď bola kniha napísaná, prorocké spisy boli už usporiadané do uzavretej zbierky. Potom je dôsledné, že sa o nej ani jeden starozákonný spis nezmieňuje, ani ju necituje, iba knihy Machabejcov (porov. napr. *1 Mach 2, 59 – 60*). Aj to vyvoláva údiv, že sa Daniel v chválospeve na „otcov“ (porov. *Sir 49*) vôbec nespomína.

Všetky tieto argumenty spolu s istotou, že spis je dielom len jedného autora, privádzajú jednoznačne k záveru, že kniha pochádza z obdobia Machabejcov. Rôzne náznaky v 11. kapitole nám môžu pomôcť určiť čas jej vzniku presnejšie. V nej sa opisuje dráma židovského národa, ktorá vrcholí roku 167 pred Kr. v protižidovskom postoji a v prenasledovaní Židov Antiochom IV. O tejto situácii jasne hovorí Nabuchodonozorov sen (porov. *2, 1 – 49*) a naznačujú to aj videnia knihy, že Antiochov pád má byť predohrou mesiášskych čias (porov. *11, 36*). Kniha teda vznikla v prvej fáze machabejského povstania krátko pred smrťou kráľa Antiocha (roku 164), pravdepodobne roku 165 pred Kr.

5.2. Autor knihy. Pri rozbere knihy sa zistilo, že jej autor bol pravdepodobne príslušník náboženskej spoločnosti chasidejcov, ktorá vznikla za čias Antiocha Epifana IV. Jej členovia sa pridali k Machabejcom v boji za náboženskú slobodu proti sýrskym Seleukovcom (porov. *1 Mach 2, 42; 2 Mach 14, 6*). Keď však neskôr Machabejci začali sledovať politické ciele, chasidejci sa od nich oddelili (porov. *1 Mach 7, 13*). Vyznačovali sa prísnyim zachovávaním predpisov Zákona a zásadne odmietali akékoľvek paktovanie alebo kompromis s helenizmom. Všetky tieto charakteristické črty má aj autor knihy. Usiluje sa povzbudzovať národ a vstúpovať mu neochvejnú vernosť Bohu aj v prenasledovaní. Pri povzbudzovaní vychádza z presvedčenia, že Boh riadi dejiny a osudy národov. V knihe sú aj modlitby, ktoré prezrádzajú chasidejcov (porov. *9, 4 – 19; 3,*26 – *45*). Uznávajú omyly Izraela a odvolávajú sa na nezaslúžené Božiu dobrotu. Kniha proroka Daniela je v určitom zmysle teológiou machabejského povstania. Právom ju nazývajú „manifestom chasidejcov“. I keď anonymný autor pripisuje svoje dielo prorokovi Danielovi, je bezpochyby jedným z najväčších svätopiscov Starého zákona. Jeho náuka je dôležitým míľnikom vo vývine biblického zjavenia, lebo prvý explicitne formuluje náuku o telesnom zmŕtvychvstaní a o odplate v posmrtnom živote.

6. TEOLOGICKÝ VÝZNAM KNIHY

6.1. Apokalyptika. Kniha proroka Daniela predstavuje najväčší prelom v starozákonnom zjavení, lebo znamená koniec profetizmu a začiatok apokalyptiky, ktorá mala dôležitú úlohu v živote Židov a v živote prvých kresťanov. Vskutku obdobie kánonickej apokalyptickej literatúry siaha asi od roku 165 pred Kr. (Kniha proroka Daniela) do roku 90 po Kr. (Jánova Apokalypsa). Hlavným cieľom apokalyptických spisov bolo dodávať Židom, resp. kresťanom, odvahu a silu v ťažkých časoch, posilňovať ich vieru a dôveru v Boha, ktorý riadi ľudské dejiny i osudy jednotlivcov, utvrďovať Židov v očakávaní Mesiáša a kresťanov v nádeji na druhý Pánov príchod na konci sveta. Apokalyptika Knihy proroka Daniela sa stala prameňom, z ktorého neskôr čerpali mimobiblickí židovskí autori, Pavlove listy Solúncanom, Jánova Apokalypsa a

početné spisy kresťanskej eschatológie. Pavol (porov. 2 *Sol* 2, 2 – 5) a autor Knihy zjavenia (porov. *Zjv* 13, 5 – 6) spoznávajú v Danielových videniach opis konečného zápasu medzi Božím kráľovstvom a kráľovstvom tohto sveta (porov. *Zjv* 13, 1 – 10 s *Dan* 7, 3 – 11. 21. 25).

6.2. Náuka o anjelo. V Knihe proroka Daniela má významnú úlohu anjel, ktorý ako Boží posol vysvetľuje vidcovi zmysel a význam jeho videnia a oznamuje mu Božiu vôľu. Tento tzv. „anjel vykladač“ je charakteristickou postavou apokalyptickej literatúry. Tak už v prvom nočnom videní vysvetľuje anjel Danielovi zmysel toho, čo videl vo sne (porov. 7, 16 – 18. 23 – 27). Bol jednou z nespočetného množstva bytostí (porov. 7, 10), ktorá stála pred trónom „Starca dní“, aby mu slúžila. Tieto bytosti sa v ďalšom videní nazývajú „svätí“ (porov. 8, 13) a anjel, ktorý Danielovi vysvetľuje videnie, volá sa Gabriel (porov. 8, 16). Tento „anjel vykladač“ vysvetľuje Danielovi aj tajomný zmysel Písem (porov. kap. 9) a zasahuje – i keď sa to výslovne nehovorí – aj v poslednom videní (porov. kap. 10 – 12). Popri Gabrielovi vystupuje v knihe „jedno z prvých kniežat, Michal“ (porov. 10, 13), ochranca a strážca Izraelítov (porov. 10, 20 – 21). Náukou o Božích posluch k ľuďom a o ich ochrancoch Daniel pripravuje cestu k rozvinutej prvokresťanskej angelológii, čiže k učeniu o anjelo a ich úlohe v poriadku spásy (porov. napr. *Lk* 1, 19. 26; *Júd* v. 9; *Zjv* 12, 9).

6.3. „Syn človeka.“ Ako sme spomenuli, vo víziách knihy sa symbolicky a obrazne približuje osud a koniec veľkých ríš a vládarov starého Orientu, aby tým väčšia vynikla Božia nadvláda v riadení svetových dejín. Nositeľom tejto kráľovskej nadvlády je ktosi ako „Syn človeka“, ktorý prichádzal s nebeskými oblakmi, čiže od Boha (porov. 7, 13 – 14). Keďže štyri veľké zvieratá vo videní sú obrazom pohanských kráľovstiev, aj ten v „ľudskej podobe“ symbolicky označuje „svätých Najvyššieho“ (porov. 7, 18. 20. 27). Teda ten v ľudskej podobe v kontexte nie je skutočným jednotlivcom, ale symbolom. Nakoľko sa však v Knihe proroka Daniela idea „kráľovstva“ často stotožňuje s ideou „kráľa“, pojem „Syna človeka“ sa z obraznej reči o teokratickom kráľovstve postupne stal termínom na označenie samého mesiášskeho kráľa. Židovská a kresťanská apokalyptická tradícia vskutku chápala a interpretovala obraz „Syna človeka“ v čisto individuálnom význame (pozri napr. *Prvú knihu Henochovu* a *Štvrtú knihu Ezdrášovu*). V Novom zákone Ježiš Kristus aplikuje názov „Syn človeka“ na seba najmä v rečiach o svojom utrpení (porov. *Mk* 10, 33 – 34; 14, 21. 41; *Lk* 9, 44; pozri aj *Jn* 3, 14; 8, 28; 12, 32 – 34).

6.4. Posolstvo o vzkriesení. V štvrtom a poslednom videní (kap. 10 – 12) sa Danielovi zjavuje anjel (porov. 10, 1 – 11, 1) a vysvetľuje mu dejiny, v ktorých sa uskutočňuje Boží plán. V hlavných rysoch podáva dejiny starého Orientu od perzského obdobia až po vládu Antiocha Epifana IV. (porov. 11, 2 – 39), krátko opisuje zánik tohto prenasledovateľa (porov. 11, 40 – 45) a anticipuje koniec časov s uistením o zmŕtvychvstaní a odmene spravodlivých, ktorí zomreli v prenasledovaní (porov. 12, 1 – 4). Tu sa prvý raz v Starom zákone jasne hovorí o telesnom zmŕtvychvstaní. Druhá Kniha Machabejcov svedčí o tom, že toto posolstvo nádeje bolo silnou oporou Židov, ktorí podstúpili mučenícku smrť za vieru (porov. 2 *Mach* 7, 9. 11. 14. 23. 29). Ďalší vývin zjavenia potvrdil toto učenie o zmŕtvychvstaní, ktoré dosiahlo definitívny argument v zmŕtvychvstaní Ježiša Krista. Aj v tomto prípade mala Kniha proroka Daniela funkciu sprostredkovateľa medzi teológiou prorokov a novozákonným posolstvom.

6.5. Prejavy židovskej nábožnosti. Kniha proroka Daniela poskytuje aj cenný dokumentárny materiál o postojoch nábožného Žida v 2. storočí pred Kr. Zdôrazňuje sa v nej pedantné zachovávanie predpisov Zákona o pokrmoch (porov. 1,8), sila modlitby (v protive s magickými prostriedkami pri riešení tajomstiev, porov. 2, 17 – 23), cena

skutkov milosrdenstva (porov. 4, 24), obyčaj modliť sa trikrát denne smerom k Jeruzalemu (porov. 6, 11), pripravovať sa na Božie zjavenie pôstom a kajúcimi skutkami (porov. 10,3) a iné. V knihe je viacero druhov „požehnaní“ (porov. 2, 20 – 23; 3, 33; 4, 31 – 34; 6, 27 – 28), ktoré sa potom stali typickým prejavom židovskej nábožnosti, a dlhá modlitba (porov. kap. 9), podľa ktorej sa neskôr formovali modlitby synagogálnej liturgie.

KNIHA PROROKA DANIELA

HISTORICKÁ ČASŤ, KAP. 1 – 6

1 Daniel na kráľovskom dvore. – ¹ V treťom roku panovania judského kráľa Joakima prišiel babylonský kráľ Nabuchodonozor k Jeruzalemu a obliehal ho. ² Pán mu vydal do ruky judského kráľa Joakima a čiastku náradia Božieho domu, odniesol ich do krajiny Senaár, do domu svojho boha; nádoby zanesol do klenotnice svojho boha. ³ Vtedy povedal kráľ Asfenezovi, svojmu veliteľovi eunuchov, aby zo synov Izraela, z kráľovského potomstva a spomedzi vznešených priviedol ⁴ mladíkov, na ktorých niet nijakej chyby, pekného zovňajšku, vnímavých pre každú múdrosť, vystrojených znalosťami a chápaných na vedomosti, ktorí by boli schopní stáť v kráľovskom paláci; a aby ich naučil chaldejskému písmu a reči. ⁵ Kráľ im na každý deň prideliť z kráľovského pokrmu a z vína, ktoré jemu slúžilo za nápoj, aby ich tri roky vychovávali a po ich uplynutí mali stáť pred kráľovou tvárou. ⁶ Spomedzi Júdových synov boli medzi nimi Daniel, Ananiáš, Mízael a Azariáš. ⁷ Veliteľ eunuchov im dal mená: Danielovi Baltazár, Ananiášovi Sidrach, Mízaelovi Misach a Azariášovi Abdenago.

⁸ Daniel si však zaumienil v srdci, že sa nepoškvrní kráľovým pokrmom ani vínom, ktoré píjal; prosil teda veliteľa eunuchov, aby sa nemusel poškvorniť. ⁹ A Boh spôsobil, že Daniel našiel milosť a priazeň u veliteľa eunuchov. ¹⁰ Ale veliteľ eunuchov povedal Danielovi: „Bojím sa, že môj pán, kráľ, ktorý vám vydal váš pokrm a nápoj, uvidí, že ste v tvári chudší ako iní chlapi, vaši vrstovníci, a uvalíte mi pred kráľom vinu na hlavu.“ ¹¹ Vtedy Daniel povedal Malasarovi, ktorého veliteľ eunuchov postavil nad Daniela, Ananiáša, Mízaela a Azariáša: ¹² „Skús to so svojimi sluhami desať dní. Nech nám dajú na jedlo lúšteniny a na pitie vodu; ¹³ nech sa potom ukážu pred tebou naše tváre a tváre chlapcov, ktorí jedia z kráľovho pokrmu, a potom nalož so svojimi sluhami, ako sa ti bude vidieť.“ ¹⁴ Privolil im teda v tejto veci a skúšal ich desať dní. ¹⁵ Po desiatich dňoch sa ukázalo, že ich tváre sú krajšie a telá tučnejšie ako všetkých chlapcov, ktorí jedli z kráľovho pokrmu. ¹⁶ Malasar im teda odňal pokrm a vína, ktoré mali piť, a dával im lúšteniny.

¹⁷ Týmto štyrom mladíkmi dal však Boh znalosť a pochop v každom písme a múdrosti. Daniel zas porozumel každé videnie a sen. ¹⁸ A po uplynutí dní, ktoré do ich predstavenia určil kráľ, predviedol ich veliteľ eunuchov pred Nabuchodonozora. ¹⁹ Kráľ sa s nimi rozprával a medzi všetkými nenašiel takých ako Daniel, Ananiáš, Mízael a Azariáš. Obsluhovali teda kráľa. ²⁰ A vo všetkých veciach, (kde bolo treba) múdreho dôvtipu, na ktoré sa ich kráľ vypytoval, zistil, že sú desať ráz vyššie než všetci čarodeji a

1, 1. O tomto vpáde Nabuchodonozora pozri 2 Kr 24, 1. 2. 10.

1, 2. O Joakimovi pozri 2 Kr 23, 34 – 24, 6. – Krajina Senaár je Babylon. Z nápisov vieme, že boh, ktorého si tento kráľ zvlášť uctieval, bol Marduk; pozri pozn. k Jer 50, 2.

1, 4. Reč, ktorú sa mladíci mali učiť, bola babylonská (akkadská) reč. Chaldejci boli juhobabylonský kmeň. Babylonská reč používala klinové písmo. – Stáť pred niekým alebo niekde znamená slúžiť; výraz tak označuje nižšie, ako aj vyššie úradnícke služby.

1, 7. Meniť mená poddaných nebolo v tých časoch neobvyklé; porov. 2 Kr 23, 34.

1, 8. Niektoré jedlá mali Izraeliti zakázané; Lv 11, 4 – 19; Dt 14, 7 n.; Lv 3, 17; 7, 23 n.; 17, 10 – 14. Iné jedlá sa mohli ľahko poškvorniť pri príprave: Lv 11, 29 – 38; tiež boli obavy, že sa na stôl dostanú aj také jedlá a nápoje, ktoré boli už predtým obetované modlám, a týchto sa Izraeliti hrozili.

1, 17. Daniela obdaril Boh prorockým duchom a prorokom Boh oznamoval svoju vôľu nielen vo videniach, ale aj v snoch.

veštcí, ktorí boli v celom jeho kráľovstve.

²¹ Daniel sa dožil až do prvého roku kráľa Kýra.

2 Nabuchodonozorov sen a jeho výklad. – ¹ V druhom roku Nabuchodonozorovho panovania prisnil sa Nabuchodonozorovi sen. Vtom sa mu duch strhol a jeho sen bol preč. ² Vtedy kráľ rozkázal zavolať čarodejov, veštcov, snárov a Chaldejcov, aby vyložili kráľovi jeho sny. I dostavili sa pred kráľa. ³ Kráľ im povedal: „Prisnil sa mi sen a duch sa mi trápi túžbou poznať ho.“ ⁴ Nato Chaldejci odpovedali kráľovi aramejsky: „Kráľ, ži naveky! Povedz svojim sluhom svoj sen, potom ti oznámime jeho význam.“ ⁵ Kráľ odpovedal Chaldejcom: „Už som sa rozhodol: Ak mi nepoviete sen i jeho význam, rozsekám vás na kusy a vaše domy obrátim na sutiny. ⁶ Ale ak mi poviete sen i jeho význam, dostanete odo mňa dary, odmeny a veľké počty. Preto mi oznámte sen i jeho výklad!“ ⁷ Odpovedali druhý raz: „Nech kráľ rozpovie svojim sluhom sen, my potom oznámime jeho význam.“ ⁸ Kráľ odpovedal: „Určite viem, že chcete získať čas, lebo vidíte, že som sa rozhodol: ⁹ Ak mi neoznámite sen, je o vás len jeden výrok: že ste sa uzhovorili vravieť predou mnou lživo a falošne, kým sa nezmení čas. Oznámte mi teda sen a budem vedieť, že mi poviete aj jeho význam.“ ¹⁰ Chaldejci odpovedali kráľovi: „Niet na zemi človeka, ktorý by vedel oznámiť kráľovu vec. Preto nijaký veľký a mocný kráľ nežiada od nijakého čarodeja, veštea a Chaldejca podobnú vec. ¹¹ Vec, ktorú žiada kráľ, je ťažká a niet toho, kto by ju oznámil kráľovi, iba ak bohovia, ale tí nebývajú medzi ľuďmi.“ ¹² Kráľ sa pre to nahneval, veľmi sa rozzlostil a rozkázal vyhubiť všetkých mudrcov Babylonu. ¹³ Vyšiel teda rozkaz, aby pozabíjali mudrcov.

Hľadali aj Daniela a jeho spoločníkov, aby ich zabili. ¹⁴ Vtedy Daniel múdro a rozumne hovoril s veliteľom kráľovej telesnej stráže Ariochom, ktorý sa vybral pozabíjať mudrcov Babylonu. ¹⁵ Oslovil ho a hovoril kráľovmu zmocnencovi Ariochovi: „Prečo vyšiel od kráľa taký prísny rozkaz?“ Nato Arioch rozpovedal Danielovi vec ¹⁶ a Daniel išiel a žiadal kráľa, aby mu určil čas, že oznámi kráľovi riešenie. ¹⁷ Potom išiel Daniel do svojho domu a rozpovedal vec svojim spoločníkom, Ananiášovi, Mízaelovi a Azariášovi, ¹⁸ aby vyprosili od Boha nebies milosrdenstvo pre toto tajomstvo, aby Daniela a jeho spoločníkov neodpravili s ostatnými mudrcmi Babylonu. ¹⁹ Nato bolo Danielovi v nočnom videní odhalené tajomstvo; a Daniel dobrerečil Bohu nebies.

²⁰ Daniel hovoril: „Nech je zvelebené Božie meno od vekov do vekov, lebo jeho je múdrosť i sila. ²¹ On mení časy i veky, zosadzuje a ustanovuje kráľov, dáva múdrosť múdrym a poznanie tým, čo chápú. ²² On odhaľuje hlboké a skryté veci, vie, čo je vo tme, a svetlo s ním býva. ²³ Teba, Bože mojich otcov, chválím a oslavujem, pretože si mi dal múdrosť a silu a teraz si mi dal vedieť, o čo sme ťa prosili, lebo si nám oznámil kráľovu vec.“

²⁴ Preto Daniel išiel za Ariochom, ktorého kráľ poveril vyhubením mudrcov Babylonu. Išiel a povedal mu: „Nevyhub mudrcov Babylonu; zaved' ma ku kráľovi, oznámim mu rozriešenie.“ ²⁵ Nato Arioch urýchlene zaviedol Daniela ku kráľovi a vravel mu: „Našiel som medzi judskými zajatcami muža, ktorý oznámi kráľovi rozriešenie.“ ²⁶ Kráľ vravel Danielovi, ktorého meno bolo Baltazar: „Si schopný oznámiť mi sen, ktorý som mal, i jeho význam?“ ²⁷ Daniel odpovedal kráľovi: „Tajomstvo, na ktoré sa kráľ

1, 21. Nemyslí sa tu na rok 559 pred Kr., v ktorom Kýros začal panovať v Perzii (Anšan), ale na rok 538/537, keď začal panovať aj v Babylone. Tým rokom sa skončilo sedemdesiatročné babylonské zajatie. Daniel sa dožil tohto roku; nehovorí sa však, že v tom roku zomrel.

2, 1. „Sen bol preč“, rozumej: prebudil sa.

2, 2. Meno „Chaldejci“ tu neoznačuje národ (1, 4), ale istú skupinu babylonských mudrcov.

2, 4. Odpoveď Chaldejcov je už písaná aramejskou rečou a touto rečou je písané ďalej celé dielo až po kap. 7. Pozri úvod k tomuto prorokovi.

2, 26. Pozri 1, 7.

spytuje, nemôžu kráľovi oznámiť mudrci, veštcí, čarodejníci a hádači. ²⁸ Ale je Boh na nebi, ktorý odhaľuje tajomstvá a dá kráľovi Nabuchodonozorovi vedieť, čo bude v posledných dňoch. Tvoj sen a videnie, ktoré na tvojom lôžku prešlo tvou hlavou, je toto:

²⁹ Tebe, kráľu, prichádzali na lôžku myšlienky, čo bude za týmto; a ten, ktorý odhaľuje tajomstvá, dal ti vedieť, čo bude. ³⁰ A mne nebolo toto tajomstvo odhalené pre múdrosť, ktorá je vo mne nad všetky živé tvory, ale preto, aby sa riešenie oznámilo kráľovi, aby si poznal myšlienky svojho srdca.

³¹ Ty, kráľu, díval si sa a hľa, akási mohutná socha! Táto socha bola veľká a jej lesk silný; stála pred tebou a jej výzor bol hrozný. ³² Hlava tejto sochy bola z jemného zlata, jej prsia a ramená zo striebra, jej brucho a boky z kovu, ³³ jej stehná zo železa, jej nohy čiastočne zo železa, čiastočne z hlíny. ³⁴ Takto si sa díval, až sa bez zásahu rúk odlúpil kameň, zasiahol sochu do železných a hlinených nôh a rozdrúžgal ich. ³⁵ Nato sa odrazu rozdrúžgali železo, hlina, kov, striebro i zlato a boli ako pleva z letnej holohumnice, uchytil ich vietor a nenašlo sa po nich stopy. Kameň však, ktorý zasiahol sochu, stal sa veľkým vrchom a zaplnil celú zem.

³⁶ Toto je sen; i jeho význam oznámime kráľovi. ³⁷ Ty, kráľu, kráľ kráľov, ktorému Boh nebies dal kráľovstvo, silu, moc a slávu ³⁸ a do rúk ktorého dal všetko, kde bývajú ľudskí synovia, poľné zvieratá i nebeské vtáctvo, a ktorého ustanovil za vládcu nad nimi všetkými: ty si hlava zo zlata. ³⁹ Po tebe povstane iné kráľovstvo, menšie než ty, a ďalšie, tretie kráľovstvo z kovu, ktoré bude vládnuť nad celou zemou. ⁴⁰ A štvrté kráľovstvo bude mocné ako železo, pretože železo drúžga všetko. A ako železo rozbíja všetky veci, bude rozbíjať a drúžgať. ⁴¹ A že si nohy a prsty videl čiastočne z hrnčiarskej hlíny a čiastočne zo železa: kráľovstvo bude rozdelené, bude v ňom z pevnosti železa tak, ako si videl železo pomiešané s blatistou hlinou. ⁴² A prsty nôh čiastočne zo železa a čiastočne z hlíny: kráľovstvo bude sčasti mocné, sčasti krehké. ⁴³ A že si videl železo, pomiešané s blatistou hlinou, znamená, že sa budú miešať s ľudským semenom, ale spolu držať nebudú, tak ako sa nedá železo pomiešať s hlinou. ⁴⁴ V dňoch týchto kráľov vzbudí však Boh nebies kráľovstvo, ktoré sa nikdy nerozpadne a kráľovstvo sa inému ľudu nedostane; rozdrúžga a zruší všetky tie kráľovstvá, ono však bude trvať naveky ⁴⁵ tak, ako si videl, že sa z vrchu bez zásahu rúk odlúpil kameň a rozdrúžgal železo, kov, hlinu, striebro a zlato. – Veľký Boh dal vedieť kráľovi, čo bude za týmto. Sen je pravdivý a jeho výklad spoľahlivý.“

⁴⁶ Vtedy kráľ Nabuchodonozor padol na tvár, klaňal sa Danielovi a rozkázal, aby mu priniesli obeť a kadidlo. ⁴⁷ Kráľ sa ozval a vrel Danielovi: „Váš Boh je naozaj Boh bohov a Pán kráľov, ktorý odhaľuje tajomstvá, keď si dokázal odhaliť toto tajomstvo.“ ⁴⁸ Potom kráľ Daniela povýšil, dal mu mnoho veľkých darov a ustanovil ho za vládcu nad celou babylonskou provinciou a za hlavného náčelníka všetkých babylonských mudrcov. ⁴⁹ Ale Daniel uprosil kráľa a spravovaním babylonskej provincie poveril Sidracha, Misacha a Abdenaga. Daniel však ostal na kráľovskom dvore.

2, 28. Výrazom: „v posledných dňoch“ sa označuje u prorokov mesiášska doba, porov. *Iz* 2, 2; *Mich* 4, 1.

2, 39 – 43. Štyri kráľovstvá, o ktorých Daniel hovorí, sú 1. Novobabylonské, 2. Médsko-Perzské, 3. Kráľovstvo Alexandra Veľkého a jeho nástupcov a 4. Rímska ríša. Narážku „budú sa miešať ľudským semenom“ možno rozumieť buď o manželstvách, alebo o rozličných národoch, čo si táto ríša pričlení, ktoré však nebudú vedieť s ňou zrástť. Z iných mienok o týchto kráľovstvách pripomenieme len jednu: 1. kráľovstvo je Novobabylonská ríša, 2. Médsko-Perzská ríša, 3. Ríša Alexandra Veľkého a 4. kráľovstvá Alexandrových nástupcov, najmä Ptolemaiovcov v Egypte a Seleukovcov v Sýrii.

2, 44 n. Posledným kráľovstvom bude mesiášske kráľovstvo.

2, 46. Porov. *Sk* 14, 10 – 17. Je prirodzené, že Daniel takúto poctu neprijal, čo vidieť i z toho, že podľa nasledujúceho verša kráľ už neoslavuje Daniela, ale Pána.

3 Traja mládenci v ohnivej peci. – ¹ Kráľ Nabuchodonozor urobil zlatú sochu. Jej výška bola šesťdesiat lakt'ov, jej šírka šesť lakt'ov. Postavil ju na rovine Dura v babylonskej provincii. ² Nato dal Nabuchodonozor zvolať námestníkov, úradníkov a sudcov, vojvodcov, predstavených a prefektov a všetky kniežatá krajín, aby sa zišli na posviacku sochy, ktorú postavil kráľ Nabuchodonozor. ³ A zišli sa všetci námestníci, úradníci, sudcovia, vojvodcovia, predstavení a vznešení, ktorým bola zverená moc, i všetky kniežatá krajín na posviacku sochy, ktorú postavil kráľ Nabuchodonozor. Stáli pred sochou, ktorú postavil kráľ Nabuchodonozor. ⁴ A hlásateľ hlasno oznamoval: „Oznamuje sa vám, národy, kmene a nárečia: ⁵ V tú hodinu, keď začujete zvuk rohu, flauty, citary, sambuky, harfy, symfónie a rozličných hudobných nástrojov, padnite a klaňajte sa zlatej soche, ktorú postavil kráľ Nabuchodonozor. ⁶ Kto by však nepadol a neklaňal by sa, v tú hodinu ho hodia do rozpálenej pece.“ ⁷ Preto potom len čo rôzne národy počuli zvuk rohu, flauty, citary, sambuky, harfy, symfónie a rozličných hudobných nástrojov, padali všetky národy, kmene a nárečia a klaňali sa zlatej soche, ktorú postavil kráľ Nabuchodonozor.

⁸ A hneď v tú hodinu prišli chaldejskí muži a udali Židov. ⁹ Vraveli kráľovi Nabuchodonozorovi: „Kráľu, ži naveky! ¹⁰ Ty, kráľu, vydal si nariadenie, aby každý človek, ktorý začuje zvuk rohu, flauty, citary, sambuky, harfy, symfónie a rozličných hudobných nástrojov, padol a klaňal sa zlatej soche. ¹¹ Kto by však nepadol a neklaňal by sa, hodia ho do rozpálenej pece. ¹² Sú tu však judskí muži, ktorých si postavil nad roboty babylonskej provincie, Sidrach, Misach a Abdenago, a títo muži, kráľu, opovrhli tvojím nariadením, tvojich bohov si nectia a zlatej soche, ktorú si postavil, sa neklaňajú.“ ¹³ Nato rozhnevaný a nazlostný Nabuchodonozor rozkázal priviesť Sidracha, Misacha a Abdenaga a hneď ich aj priviedli pred kráľa. ¹⁴ Kráľ Nabuchodonozor im povedal: „Je to pravda, Sidrach, Misach a Abdenago, že si nectíte mojich bohov a neklaniate sa zlatej soche, ktorú som postavil? ¹⁵ Nuž ste teraz ochotní, v tú hodinu, keď počujete zvuk rohu, flauty, citary, sambuky, harfy, symfónie a rozličných hudobných nástrojov, padnúť a klaňať sa soche, ktorú som urobil? Ak sa nebudete klaňať, v tú hodinu vás hodia do rozpálenej pece, a ktorý je to boh, čo vás vytrhne z mojej ruky?“

¹⁶ Sidrach, Misach a Abdenago odpovedali kráľovi Nabuchodonozorovi: „Na toto ti nemusíme nič odpovedať. ¹⁷ Či nás náš Boh, ktorého si ctíme, môže vytrhnúť z rozpálenej pece a z tvojich rúk, kráľu, oslobodiť nás, ¹⁸ a či nie, vedz, kráľu, že tvojich bohov si nectíme a zlatej soche, ktorú si postavil, sa neklaniame!“ ¹⁹ Vtedy Nabuchodonozor skypel zlosťou, tvár sa mu znetvorila pre Sidracha, Misacha a Abdenaga a rozkázal, aby pec rozpálili sedem rás viac, než ju obyčajne rozpaľovali. ²⁰ A mocným chlapom zo svojho vojska rozkázal, aby Sidracha, Misacha a Abdenaga poviažali a hodili do rozpálenej pece. ²¹ Tých mužov teda naskutku poviažali a v plášťoch, s turbanmi, v obuvi a v šatách hodili do rozpálenej pece. ²² Pretože kráľov príkaz súril a pec bola príliš rozpálená, plameň ohňa zabil chlapov, ktorí (do nej) hádzali Sidracha, Misacha a Abdenaga. ²³ Títo traja muži však, Sidrach, Misach a Abdenago, padli poviazaní do rozpálenej pece.

Modlitba Azariášova. – ²⁴ Prechádzali sa uprostred plameňov, chválili Boha a dobrečeli Pánovi. ²⁵ Azariáš však stál a modlil sa. Otvoril uprostred ohňa ústa a

3, 1. Rovinu Dura sa doteraz nepodarilo s istotou stotožniť. Niektorí pripomínajú, že sa toto meno zachovalo v mene rieky Nahr-Dura a v názve kopcov Tolul Dura, južne od Babylonu.

3, 5. Sambuka bol hudobný nástroj podobný harfe, ale mal len štyri struny. – Symfónia bol nástroj podobný gajdám.

3, 6. O treste smrti ohňom pozri pozn, k *Jer* 29, 21 – 23.

3, 24 n. Azariášova modlitba a chválospev troch mládencov v ohnivej peci v aramejskej osnove chýba. Zachoval sa nám však v LXX a vo Vg. V aramejskom texte po verši 23 nasleduje hneď to, čo je v LXX a Vg vo verši 91. Pozri úvod k tomuto prorokovi.

hovoril:

²⁶ „Zvelebený si, Pane, Bože našich otcov, a chválitebný a tvoje meno je slávne naveky.

²⁷ Pretože si spravodlivý vo všetkom, čo si urobil, všetky tvoje diela sú pravdivé, tvoje cesty sú priame a všetky tvoje rozsudky spravodlivé.

²⁸ Vykonal si pravdivé súdy vo všetkom, čo si priviedol na nás a na Jeruzalem, sväté mesto našich otcov, veď si to vykonal v pravde a spravodlivosti pre naše hriechy.

²⁹ Lebo sme zhrešili a prestúpili zákon, keď sme odpadli od teba a hrešili vo všetkom; ³⁰ nepočúvali a nezachovávali sme tvoje príkazy, ani sme nerobili, ako si nám prikázal, aby sa nám dobre vodilo.

³¹ Všetko, čo si na nás priviedol, všetko, čo si nám urobil, urobil si spravodlivým rozsudkom: ³² vydal si nás do rúk zlostných nepriateľov a najpodlejších hriešnikov, nespravodlivému a na celej zemi najhoršiemu kráľovi.

³³ Teraz však nemôžeme otvoriť ústa: sme na hanbu a potupu tvojim sluhom a tým, čo ťa ctia.

³⁴ Pre svoje meno nevydávaj nás na večnosť a nezrušuj svoju zmluvu!

³⁵ A neodnímaj od nás svoje milosrdenstvo pre Abraháma, svojho miláčika, pre Izáka, svojho sluhu, a pre Izraela, svojho svätca,

³⁶ ktorým si prisľúbil, že rozmnožíš ich semä sť a hviezdy na nebi a piesok, čo je na brehu mora.

³⁷ Pretože sme ostali menší, Pane, ako všetky národy a sme dnes uponížení pre svoje hriechy na celej zemi.

³⁸ Nateraz niet kniežaťa ani proroka, ani vodcu, ani celopalu, ani obety, ani darov, ani kadidla, ani miesta pre prvotiny pred tebou, aby sme našli milosť.

³⁹ Ale so skrúšenou dušou a poníženým duchom nech dosiahneme prijatie!

⁴⁰ Ako pri obetách baranov a býkov a desaťtisícov tučných baránkov, takou nech je dnes pred tebou naša obeta, nech je milá tebe, veď nedôjdu hanby tí, ktorí dúfajú v teba!

⁴¹ Teraz ťa však nasledujeme celým srdcom, bojíme sa ťa a hľadáme tvoju tvár.

3, 35. Izrael je druhé meno patriarchu Jakuba.

3, 38. Prorok Jeremiáš ešte žil, proroci Ezechiel a Baruch dokonca pôsobili medzi zajatcami. Ale títo proroci vtedy nedostávali od Pána videnia, preto sa Izraeliti v modlitbe žalujú, že nemajú prorokov; porov. *Nár* 2, 9.

⁴² Nezahlubuj nás, ale nalož s nami podľa svojej krotkosti
a podľa množstva svojho milosrdenstva!

⁴³ A vyslobod' nás svojimi zázrakmi,
získaj, Pane, slávu svojmu menu!

⁴⁴ Nech sa hanbia všetci,
čo preukazujú zlo tvojim sluhom,
nech ich zahanbí všetka tvoja moc
a ich sila nech je pošliapaná!

⁴⁵ Nech vedia, že ty, Pane, si jediný Boh
a si slávny po celom zemskom okruhu.“

Chválospev troch mládencov v ohnivej peci. – ⁴⁶ Kráľovi sluhovia, ktorí ich hodili, neprestajne rozpaľovali pec naftou, smolou, pazderím a raždím, ⁴⁷ takže plameň vyšľahoval z pece na štyridsaťdeväť laktov, ⁴⁸ vyrážal a spálil Chaldejcov, ktorých zastihol pri peci. ⁴⁹ Spolu s Azariášom však a jeho druhmi zostúpil do pece Pánov anjel a vyrážal plameň ohňa z pece, ⁵⁰ stred pece však urobil, akoby tam vial vietor s rosou, takže oheň sa ich vôbec nedotýkal, ani ich nezarmucoval, ani im nebol na ťarchu.

⁵¹ Vtedy tí traja akoby jednými ústami chválili a oslavovali Pána, dobrorečili mu v peci a vraveli:

⁵² „Zvelebený si, Pane, Bože našich otcov,
chválitebný, slávny a vyvýšený naveky.
Zvelebené je tvoje slávne sväté meno,
chválitebné a vyvýšené naveky.

⁵³ Zvelebený si v chráme svojej svätej slávy,
chválitebný a preslávený naveky.

⁵⁴ Zvelebený si na tróne svojho kráľovstva,
chválitebný a vyvýšený naveky.

⁵⁵ Zvelebený si, čo hľadiš do priepasti a tróniš nad cherubmi,
chválitebný a vyvýšený naveky.

⁵⁶ Zvelebený si na nebeskej oblohe
a chválitebný a slávny naveky.

⁵⁷ Dobrorečte Pánovi, všetky diela Pánove,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁵⁸ Dobrorečte Pánovi, anjeli Pánovi,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁵⁹ Dobrorečte Pánovi, nebesá,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁶⁰ Dobrorečte Pánovi, všetky vody, ktoré sú nad nebom,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁶¹ Dobrorečte Pánovi, všetky mocnosti Pánove,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁶² Dobrorečte Pánovi, slnko a mesiac,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁶³ Dobrorečte Pánovi, hviezdy na nebi,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁶⁴ Dobrorečte Pánovi, všetok dážď a rosa,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁶⁵ Dobrorečte Pánovi, všetky vetry,

3, 57. Od tohto verša sa chválospev podobá našim litániám; za každým veršom je tá istá odpoveď; porov. Ž 136.

3, 60. O vodách nad nebom porov. Gn 1, 7.

chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁶⁶ Dobrorečte Pánovi, oheň a horúcosť,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁶⁷ Dobrorečte Pánovi, zima a horúcosť,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁶⁸ Dobrorečte Pánovi, rosa a mráz,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁶⁹ Dobrorečte Pánovi, mráz a zima,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁷⁰ Dobrorečte Pánovi, ľad a sneh,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁷¹ Dobrorečte Pánovi, noci a dni,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁷² Dobrorečte Pánovi, svetlo a tma,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁷³ Dobrorečte Pánovi, blesky a oblaky,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁷⁴ Dobroreč Pánovi, zem,
chváľ a vyvyšuj ho naveky!

⁷⁵ Dobrorečte Pánovi, vrchy a kopce,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁷⁶ Dobrorečte Pánovi, všetky plody zeme,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁷⁷ Dobrorečte Pánovi, pramene,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁷⁸ Dobrorečte Pánovi, moria a rieky,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁷⁹ Dobrorečte Pánovi, veľryby a všetko, čo sa hmýri vo vode,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁸⁰ Dobrorečte Pánovi, všetky vtáčky neba,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁸¹ Dobrorečte Pánovi, všetka divina a zvieratá,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁸² Dobrorečte Pánovi, synovia človeka,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁸³ Dobroreč Pánovi, Izrael,
chváľ a vyvyšuj ho naveky!

⁸⁴ Dobrorečte Pánovi, kňazi Pánovi,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁸⁵ Dobrorečte Pánovi, služobníci Pánovi,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁸⁶ Dobrorečte Pánovi, duchovia a duše spravodlivých,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁸⁷ Dobrorečte Pánovi, svätí a pokorní srdcom,
chváľte a vyvyšujte ho naveky!

⁸⁸ Dobrorečte Pánovi, Ananiáš, Azariáš, Mízael,
chváľte a vyvyšujte ho naveky,
pretože nás vytrhol z podsvetia,
vyslobodil nás z ruky smrti,
vymanil nás zo stredu horiaceho plameňa

a sprostred ohňa nás vytrhol.

⁸⁹ Oslavujte Pána, pretože je dobrý,
že večne trvá jeho milosrdenstvo.

⁹⁰ Dobrorečte Pánovi, Bohu bohov, všetci nábožní,
chváľte a oslavujte ho,
pretože na všetky veky trvá jeho milosrdenstvo.“

Nabuchodonozor obdivuje Pánovu moc. – ⁹¹ Vtedy kráľ Nabuchodonozor užasol, náhle vstal a povedal svojim dvoranom: „Nehodili sme doprostred ohňa troch poviazaných mužov?“ Odpovedali kráľovi: „Skutočne, kráľ!“ ⁹² Povedal: „Ja vidím štyroch rozpútaných mužov prechádzať sa uprostred ohňa a niet na nich nijakého úrazu, výzor štvrtého je však podobný synovi bohov.“ ⁹³ Nato pristúpil Nabuchodonozor k otvoru rozpálenej pece a povedal: „Sidrach, Misach a Abdenago, služobníci najvyššieho Boha, vyjdite a poďte!“ Vtedy Sidrach, Misach a Abdenago vystúpili z rozpálenej pece. ⁹⁴ Zhromaždení satrapovia, úradníci, kniežatá a ministri kráľov hľadeli na mužov, nad telami ktorých oheň nemal moci a ani vlások na hlave im nezhorel, ani ich odev sa nezmenil, ani zápach ohňa ich neprenikol. ⁹⁵ Tu Nabuchodonozor povedal: „Nech je zvelebený Boh Sidracha, Misacha a Abdenaga, ktorý poslal svojho anjela a vyslobodil svojich sluhov, ktorí sa spoliehali naň, pozmenili kráľov príkaz a obetovali svoje telá, aby nemuseli preukazovať úctu a klaňať sa akémukoľvek bohu okrem svojho Boha. ⁹⁶ Preto vydávam nariadenie, že ak sa ktokoľvek z ktoréhokoľvek národa, kmeňa alebo nárečia prehreší proti Bohu Sidracha, Misacha a Abdenaga, nech ho roztrhajú na kusy a jeho dom nech obrátia na hnojisko, lebo niet iného Boha, ktorý by takto vedel zachraňovať.“ ⁹⁷ Kráľ potom Sidracha, Misacha a Abdenaga povýšil v babylonskej provincii.

Sen a šialenstvo Nabuchodonozora. – ⁹⁸ „Kráľ Nabuchodonozor všetkým národom, kmeňom a nárečiam, ktoré bývajú po celej zemi! Nech sa zveľadí vaše blaho. ⁹⁹ Zapáčilo sa mi rozhlasovať znamenia a zázraky, ktoré na mne urobil najvyšší Boh.

¹⁰⁰ Aké veľké sú jeho znamenia
a aké mocné jeho zázraky!
Jeho kráľovstvo je kráľovstvo večné
a jeho vláda z pokolenia na pokolenie.

4 ¹ Ja, Nabuchodonozor, bol som bezstarostný vo svojom dome, prekvital som vo svojom paláci. ² Mal som sen, ktorý ma predesil, predstavy na mojom lôžku a videnia, ktoré mi prešli hlavou, ma poľakali. ³ Vtedy som vydal nariadenie, aby mi priviedli všetkých mudrcov Babylonu, nech mi oznámia význam sna. ⁴ Nato vstúpili čarodeji, veštcí, Chaldejci a hádači, ja som im rozpovedal sen, ale jeho význam mi nevyložili. ⁵ Napokon predstúpil pred mňa Daniel, ktorého meno je Baltazár, podľa mena môjho boha, a na ktorom je duch svätých bohov; i rozpovedal som sen jemu: ⁶ Baltazár, náčelník veštcov, viem, že je na tebe duch svätých bohov a že ti nijaké tajomstvo nerobí ťažkosti, vylož mi videnie, ktoré som videl vo sne, i jeho význam. ⁷ Videnie, ktoré mi na

3, 91. V aramejskej osnove je toto 24. verš, pozri pozn. k veršu 24.

3, 92. „Syn bohov“ – Pánov anjel.

3, 100. Porov. 4, 31; 7, 14; Ž 145, 13.

4, 4. Meno Chaldejci tu má význam ako v 2, 2. Pozri pozn. k tomu veršu.

4, 5. V pôvodnom plnom babylonskom mene Daniela bolo meno babylonského boha Béla; porov. Iz 46, 1.

4, 6. Za náčelníka veštcov menoval Nabuchodonozor Daniela; pozri 2, 48.

mojom lôžku prešlo hlavou: Hľadel som a strom bol uprostred zeme, jeho výška bola veľká. ⁸ Strom vzrastal a mohutnel, jeho výška siahala do neba a bolo ho vidieť až na koniec celej zeme. ⁹ Jeho lístie bolo krásne a jeho ovocie hojné – bol na ňom pokrm pre všetkých –, pod ním hľadala chladok poľná zverina a na jeho vetvách bývali nebeské vtáky; z neho sa sýtilo každé telo. ¹⁰ Videl som vo videní, ktoré mi na mojom lôžku prešlo mysl'ou, hľ'a, strážca a svätec zostúpil z neba ¹¹ a hlasno volal:

»Vytňte strom,
okliesnite mu vetvy,
straste mu lístie,
rozhádzte mu ovocie!
Nech beží spod neho zverina
a vtáctvo z jeho konárov!

¹² Ale prút z jeho koreňov nechajte v zemi, v železných a kovových putách v zeleni poľa; nech ho kropí nebeská rosa a nech má so zvieratami čiastku na zelinách zeme. ¹³ Jeho ľudské srdce nech mu premenia, nech mu dajú zvieracie srdce a nech nad ním prejde sedem časov! ¹⁴ Na rozhodnutí strážcov sa zakladá rozkaz a slovo svätých je nariadenie, aby živí vedeli, že Najvyšší je mocnárom nad ľudským kráľovstvom a dá ho komu chce, i najpodlejšieho človeka môže nadeň postaviť.«

¹⁵ Tento sen som videl ja, kráľ Nabuchodonozor, ty však, Baltazár, vylož mi jeho význam, lebo nik zo všetkých mudrcov mojej ríše mi nevedel oznámiť jeho rozlúštenie. Ty to však môžeš, lebo na tebe je duch svätých bohov.« ¹⁶ Vtedy Daniel, ktorého meno je Baltazár, ustrnul za istý čas a jeho myšlienky ho podesili. Kráľ sa ozval a hovoril: „Baltazár, nech ťa sen a jeho význam nedesí!“ Baltazár odpovedal: „Pane môj, sen tým, čo ťa nenávidia, a jeho výklad tvojim nepriateľom!“ ¹⁷ Strom, ktorý si videl, ten veľký a mocný, ktorého výška siahala do neba a bolo ho vidieť po celej zemi, ¹⁸ ktorého lístie bolo krásne a ovocie hojné a na ktorom bol pokrm pre všetkých, pod ktorým sa zdržovala poľná zver a na konároch ktorého bývali nebeské vtáky, ¹⁹ to si ty, kráľu, ktorý si sa stal veľkým a mocným; tvoja veľkosť narástla a dosiahla nebo a tvoja vláda končiny zeme. ²⁰ A že kráľ videl zostúpiť z neba strážcu a svätca, ktorý hovoril: »Vytňte strom a zničte ho, ale prút z jeho koreňa nechajte v zemi, v železných a kovových putách v poľnej zeleni, nech ho skropí nebeská rosa a nech má podiel s poľnou zverinou, kým nad ním neuplynie sedem časov,« ²¹ význam toho je, kráľu – a je to rozhodnutie Najvyššieho, ktoré vychádza proti môjmu kráľovskému pánovi: ²² Vyženú ťa spomedzi ľudí a s poľnou zverinou sa budeš zdržovať, trávu ti dajú jesť ako dobytku a nechajú ťa skropiť nebeskou rosou, sedem časov uplynie nad tebou, kým sa dozvieš, že Najvyšší je vládcom nad ľudským kráľovstvom a dá ho tomu, komu chce. ²³ A že rozkázali ponechať prút z koreňov stromu, tvoje kráľovstvo ostane tebe, len čo sa dozvieš, že nebesá sú mocné. ²⁴ Preto, kráľu, nech sa ti zapáči moja rada, odčih svoje hriechy spravodlivosťou a svoje viny milosrdenstvom k bedárom; azda sa predĺži tvoja bezpečnosť.«

²⁵ Všetko to prišlo na kráľa Nabuchodonozora. ²⁶ Po uplynutí dvanástich mesiacov prechádzal sa nad kráľovským palácom v Babylone ²⁷ a kráľ hovoril: „Či to nie je veľký Babylon, ktorý som ja svojím ohromným bohatstvom vybudoval na kráľovský dom a na

4, 10. Strážca a svätec bol anjel. Toto je jediné miesto v Starom zákone, kde sa anjel volá strážcom. Nabuchodonozor vie tieto mená z anjelovej reči (verš 14).

4, 13. Rozumej: nebude sa správať ako človek, ale ako zviera. – Sedem časov je asi sedem rokov.

4, 14. Anjeli si preto vyžiadali od Boha toto nariadenie proti kráľovi, aby ľudia aj sám kráľ uznali, že všetka moc pochádza od Boha.

4, 16. Koniec verša rozumej: sen takého významu možno dopriať len tvojim nepriateľom.

4, 26. Strechy domov boli v tých krajoch rovné. Dalo sa na nich prechádzať.

ozdobu svojej slávy?“²⁸ Ešte bolo slovo v kráľových ústach, keď padol z neba hlas: „Tebe sa hovorí, kráľ Nabuchodonozor: Kráľovstvo odíde od teba²⁹ a vyženú ťa spomedzi ľudí, s poľnou zverinou sa budeš zdržovať, trávu ti dajú jesť ako dobytku a sedem časov uplynie nad tebou, kým uznáš, že Najvyšší je vládcom nad ľudským kráľovstvom a dá ho tomu, komu chce.“³⁰ V tú hodinu sa splnilo slovo na Nabuchodonozorovi; vyhnali ho spomedzi ľudí, jedol trávu ako dobytok a telo mu kropila nebeská rosa, kým mu nenarástli vlasy ako orlom páperie a nechty ako vtákom.

³¹ „Po uplynutí dní som ja, Nabuchodonozor, zdvihol oči k nebu a vrátil sa mi môj rozum. I dobrorečil som Najvyššiemu, chválil a oslavoval som Večne živého, ktorého vladárstvo je večné a jeho kráľovstvo je z pokolenia na pokolenie.³² Všetci obyvatelia zeme sú pred ním ako nič a podľa svojej ľubovôle nakladá s vojskom nebies i s obyvateľmi zeme a niet nikoho, kto by mu zachytil ruku a kto by mu povedal: »Čo robíš?«³³ V tom istom čase sa mi vrátil rozum a na slávu môjho kráľovstva sa mi vrátila veleba a lesk. Moji poradcovia ma vyhľadali a moji veľmoži ma opäť dosadili do môjho kráľovstva a dostalo sa mi ešte väčšej moci.³⁴ Teraz ja, Nabuchodonozor, chválim, vyvyšujem a oslavujem Kráľa nebies, ktorého všetky činy sú pravda a jeho cesty sú právo a ktorý môže pokoriť tých, čo kráčajú v pýche.“

5 Baltazárova hostina. – ¹ Kráľ Baltazár usporiadal hostinu pre svojich tisíc veľmožov a pred tisícmi pil víno. ² Pri pití vína rozkázal Baltazár priniesť zlaté a strieborné nádoby, ktoré jeho otec Nabuchodonozor dal odniesť z jeruzalemského chrámu, aby z nich pili kráľ, jeho veľmoži, jeho manželky i jeho vedľajšie ženy. ³ I doniesli zlaté nádoby, ktoré odvliekli z jeruzalemského domu Božieho, a pili z nich kráľ, jeho veľmoži, jeho manželky i jeho vedľajšie ženy. ⁴ Pili víno a oslavovali zlatých, strieborných, kovových, železných, drevených a kamenných bohov. ⁵ V tú chvíľu sa zjavili prsty ľudskej ruky a písali oproti svietniku na vápno múru kráľovského paláca. A kráľ videl prsty ruky, ktorá písala. ⁶ Vtom sa zmenila kráľova farba a jeho myšlienky ho podesili, bederné kĺby sa mu uvoľnili a kolená sa mu trepotali o seba.

⁷ Kráľ silno zakričal, aby priviedli veštcov, Chaldejcov a hádačov; a kráľ povedal mudrcom Babylonu: „Ktokoľvek prečíta toto písmo a vyloží mi jeho význam, bude sa obliekať do purpuru, zlatú reťaz bude mať na hrdle a ako tretí bude vládnuť v mojom kráľovstve.“⁸ Vtedy prišli všetci kráľovi mudrci, no nevedeli písmo prečítať ani vyložiť jeho význam kráľovi. ⁹ Nato sa kráľ Baltazár veľmi naľakal, farba sa na ňom premenila a jeho veľmoži boli rozrušení. ¹⁰ Na reči kráľa a jeho veľmožov vstúpila do hodovného domu kráľovná a povedala: „Kráľu, ži naveky! Nech ťa tvoje myšlienky nedesia a farba nech sa ti nemení! ¹¹ Je v tvojom kráľovstve muž, na ktorom je duch svätých bohov. V dňoch tvojho otca bola uňho zistená rozumnosť, dôvtip a múdrosť ako múdrosť bohov a tvoj otec, kráľ Nabuchodonozor, ho ustanovil za náčelníka čarodejov, veštcov, Chaldejcov a hádačov; tvoj otec, kráľ. ¹² Pretože u Daniela, ktorému kráľ dal meno

5, 1. O Nabuchodonozorových nástupcoch pozri úvod k nášmu prorokovi. – Vieme, že Nabuchodonozorovým nástupcom nebol Baltazár (Baltassar), ba história ani nespomína, že by Nabuchodonozor mal syna menom Baltazár. Okrem toho starí dejepisci ako posledného kráľa Babylonu spomínajú Nabonida. Uvedená okolnosť spôsobovala pri výklade tejto state (porov. tiež 7, 1. a 8, 1) značné ťažkosti. Dnes je však už známa ďalšia skutočnosť. Z klinopisných záznamov tých čias je už zistené, že posledný babylonský kráľ Nabonid mal syna, následníka trónu, ktorý sa volal Baltazár. V prvom roku svojho panovania (550 pred Kr.), keď Nabonid odchádzal na vojenskú výpravu proti mestu Tema, dal svojmu následníkovi kráľovskú moc a poveril ho správou Babylonu. Skutočným výkonným kráľom v Babylone bol teda Baltazár, ktorý zahynul pri páde Babylonu. – Meno Baltazára nie je totožné s babylonským menom Daniela (pozri 1, 7). V babylonskej pôvodine majú obe tieto mená iné znenie a iný význam.

5, 2. U Babylončanov mali ženy veľkú voľnosť. Zachovali sa nám staré asýrske vyobrazenia, na ktorých kráľ a kráľovná s pohármi v ruke ležia pri stole na vyvýšenom mieste. – O nádobách z jeruzalemského chrámu pozri 1, 2; porov. 2 Kr 24, 13; 2 Krn 36, 7. 10.

5, 7. O Chaldejcoch pozri pozn. k 2, 2. – Nabonid bol prvý, Baltazár druhý, preto sa rozlúštitel'ovi písma sľubuje až tretia hodnosť. Ale namiesto: „ako tretí“ je azda lepšie prekladať: „ako knieža“.

Baltazár, sa zistil vyšší duch, vedomosť, rozumnosť, vykladanie snov, rozlúšťovanie záhad a riešenie ťažkostí. Nech teraz zavolajú Daniela a povie výklad!“

¹³ Nato priviedli Daniela pred kráľa a kráľ povedal Danielovi: „Ty si Daniel spomedzi judských zajatcov, ktorých môj otec, kráľ, priviedol z Judska? ¹⁴ Počul som o tebe, že je na tebe duch bohov a že sa ukázalo, že si dôvtipný, rozumný a veľmi múdry. ¹⁵ Teraz priviedli pred mňa mudrcov a veštcov, aby prečítali toto písmo a oznámili mi jeho význam, no nevedeli mi povedať význam veci. ¹⁶ Počul som však o tebe, že vieš vyložiť nejasné a rozuzľovať ťažkosti. Ak mi teda vieš prečítať toto písmo a podať jeho výklad, do purpuru sa budeš obliekať, zlatú reťaz budeš mať na hrdle a ako tretí budeš vládnuť v kráľovstve.“

¹⁷ Nato Daniel odpovedal kráľovi: „Svoje dary si nechaj a svoje odmeny daj inému! Písmo však prečítam kráľovi a jeho význam mu vyložím. ¹⁸ Kráľu, najvyšší Boh dal tvojmu otcovi Nabuchodonozorovi kráľovstvo, moc, vznešenosť a slávu. ¹⁹ Pre veľkosť, ktorú mu dal, triasli sa pred ním všetky národy, kmene a nárečia; koho chcel, toho zabil, a koho chcel, nechal nažive; koho chcel, toho povýšil, a koho chcel, toho pokoril. ²⁰ Keď sa mu však srdce povýšilo a duch mu zmocnel v pýche, bol zhodený z trónu svojho kráľovstva a jeho sláva mu bola odňatá. ²¹ I vyhnali ho spomedzi ľudí, jeho srdce sa podobalo zvieraciemu, s divými oslami sa zdržoval, trávu mu dali jesť ako dobytku a telo mu kropila nebeská rosa, kým nepoznal, že vládcom nad ľudským kráľovstvom je najvyšší Boh a koho chce, toho nadeň postaví. ²² A ty, jeho syn Baltazár, neponížil si si srdce, hoci si vedel toto všetko, ²³ ale vyvyšoval si sa nad Pána nebies. Doniesli pred teba nádoby jeho domu a ty, tvoji veľmoži, tvoje manželky a tvoje vedľajšie ženy pili ste z nich víno. Vychvaloval si strieborných, zlatých, kovových, železných, drevených a kamenných bohov, ktorí nevidia, nepočujú a nechápu, ale Boha, v ktorého ruke je tvoj dych a všetky tvoje cesty, si neoslavoval. ²⁴ Preto on poslal tieto prsty a napísal toto písmo. ²⁵ Toto je teda písmo, ktoré je napísané: Mene, Tekel, Ufarsin. ²⁶ A toto je význam slov: Mene: Boh spočítal tvoje kráľovstvo a urobil mu koniec. ²⁷ Tekel: Odvážili ťa na váhe a našli ťa príľahkým. ²⁸ Peres: Rozdelené je tvoje kráľovstvo a odovzdané Médom a Peržanom.“

²⁹ Vtedy Baltazár rozkázal a Daniela obliekli do purpuru, na hrdlo mu dali zlatú reťaz a vyhlásili o ňom, že má ako tretí vládnuť v kráľovstve. ³⁰ V tú noc babylonského kráľa Baltazára zabili.

6 ¹ Kráľovstvo však dostal Dárius Médsky vo veku šesťdesiatich dvoch rokov.

5, 16. Pozri pozn. k veršu 7.

5, 20. Pozri 4, 19 – 23. 29 – 30.

5, 25 – 28. Na stene sa vlastne zjavili názvy troch babylonských mincí: 1. Mene, v našej výslovnosti mína; 2. Tekel je aramejský názov v Biblii často spomínaného šekla. 3. Peres je polovica míny, parsín je množné číslo. Mína, veľký peniaz (982 g), zvýrazňovala Nabuchodonozorovo kráľovstvo. Šekel, šesťdesiatina míny, označovala biedne kráľovstvo Baltazára, po ktorom príde kráľovstvo zložené z dvoch častí, teda dve polmíny: kráľovstvo Médov a Peržanov. Daniel však zachytáva aj kmene slov, z ktorých tie názvy mincí pochádzajú, a podáva výklad, aký je v osnove. Mena znamená „zrátal“, tekal znamená „odvážil“ a peras znamená „rozdelené“. Pritom sa v poslednom názve (Peres) ozýva už aj názov nového kráľovstva (Perzie).

5, 30. Doteraz nájdené nápisy nehovoria o Baltazárovej smrti pri páde Babylonu. Ale Xenofón (Kyropaideia VII, 5) píše, že Kýrov vojvodca Gobryáš (nápisy ho volajú Guburu alebo Ungbaru) sa dostal tajne v noci do Babylonu, došiel až ku kráľovskému palácu, kde Babylončania práve hodovali. Vznikla zrážka, v ktorej zabili babylonského kráľa. Meno kráľa sice Xenofón nespomína, ale nemohol to byť iný, len Baltazár, lebo jeho otec Nabonid bol vtedy už vo vyhnanstve v Karmanii, kam ho poslal Kýros. Aj Herodotos píše (I, 191), že Médi a Peržania vnikli do Babylonu tajne v noci a prekvapili práve hodujúcich Babylončanov.

6, 1. Dárius Médsky nebol samostatný panovník, ale len námestník Kýra, ktorý mu zveril správu Babylonu. Podľa niektorých Dárius Médsky by bol totožný s Kambysom, ktorý sa na viacerých historických dokumentoch spomína popri Kýrovi, kráľovi krajín, ako kráľ Babylonu. Iní pokladajú Dária Médskeho za totožného s Gobryášom, Kýrovým vojvodcom, ktorý dobyl

Daniel v jame levov. – ²⁽¹⁾ Dáriovi sa zapáčilo ustanoviť nad kráľovstvom stodvadsať satrapov, aby boli po celom kráľovstve. ³⁽²⁾ A nad nimi troch náčelníkov – z ktorých jeden bol Daniel –, aby im satrapovia vydávali počet a aby kráľ neutrpel škodu. ⁴⁽³⁾ Daniel však prevýšil náčelníkov a satrapov, pretože mal vynikajúceho ducha, takže kráľ zamýšľal postaviť ho nad celé kráľovstvo. ⁵⁽⁴⁾ Preto náčelníci a satrapovia hľadali proti Danielovi zádrapku vo veci kráľovstva, no nevedeli nájsť nijakú zádrapku ani chybu, pretože bol verný a nijakej viny ani zádrapky na ňom nebolo. ⁶⁽⁵⁾ Vtedy tí muži povedali: „Nenájde sa na tomto Danielovi nijaká zádrapka, ak ju nenájde sa na ňom pre zákon jeho Boha.“ ⁷⁽⁶⁾ Preto sa náčelníci a satrapovia zišli ku kráľovi a hovorili mu: „Kráľ Dárius, ži naveky! ⁸⁽⁷⁾ Všetci náčelníci tvojho kráľovstva, kniežatá, satrapovia, radcovia a námestníci sa uzniesli, aby vyšlo kráľovské nariadenie a prísny príkaz, že každého, kto by za tridsať dní prosil niečo od akéhokoľvek boha alebo človeka okrem teba, kráľu, hodia do levovej jamy. ⁹⁽⁸⁾ Preto, kráľu, vydaj rozkaz a podpíš písmo, ktoré podľa zákona Médov a Peržanov, ktorý je nezmeniteľný, nebude možno pozmeniť.“ ¹⁰⁽⁹⁾ A tak kráľ Dárius podpísal písmo so zákazom.

¹¹⁽¹⁰⁾ Keď sa Daniel dozvedel, že spis je podpísaný, išiel domov – obloky hornej izby mal otvorené smerom k Jeruzalemu – a tri razy denne padal na kolená, modlil sa a oslavoval svojho Boha tak, ako to robieval aj predtým. ¹²⁽¹¹⁾ Vtom vtrhli tí muži a našli Daniela, ako sa modlí a prosí svojho Boha. ¹³⁽¹²⁾ Potom išli ku kráľovi a hovorili o kráľovskom zákaze: „Kráľu, nepodpísal si nariadenie, že každého, kto by za tridsať dní prosil akéhokoľvek boha alebo človeka okrem teba, kráľu, hodia do levovej jamy?“ Kráľ odpovedal: „To je isté slovo podľa zákona Médov a Peržanov, ktorý je nezmeniteľný.“ ¹⁴⁽¹³⁾ Nato hovorili kráľovi: „Daniel spomedzi judských zajatcov nedbá na teba, kráľu, ani na zákaz, ktorý si podpísal, a tri razy denne sa modlí svoju modlitbu.“ ¹⁵⁽¹⁴⁾ Keď kráľ počul túto reč, veľmi sa zarmútil a zaumienil si, že Daniela zachráni. Až do západu slnka sa usiloval o jeho záchranu. ¹⁶⁽¹⁵⁾ Vtedy tí muži naliehali na kráľa a vraveli mu: „Vedz, kráľu, že u Médov a Peržanov je zákonom, že sa nesmie zmeniť nijaký zákaz alebo nariadenie, ktoré vydal kráľ!“ ¹⁷⁽¹⁶⁾ Nato kráľ vydal rozkaz, priviedli Daniela a hodili ho do levovej jamy. Kráľ povedal Danielovi: „Nech ťa vyslobodí tvoj Boh, ktorého vytrvalo ctíš!“ ¹⁸⁽¹⁷⁾ I priniesli kameň a položili ho na otvor jamy; kráľ ho zapečatil svojím prsteňom a prsteňmi svojich veľmožov, aby sa Danielovo položenie nezmenilo.

¹⁹⁽¹⁸⁾ Potom kráľ odišiel do svojho paláca, noc strávil o hlade, pokrmy mu nedoniesli a spánok ho obchádzal. ²⁰⁽¹⁹⁾ Preto kráľ za svtiania, keď sa rozvidnievalo, vstal a náhlivo šiel k levovej jame. ²¹⁽²⁰⁾ Ako sa blížil k jame, volal žalostným hlasom Daniela a vravel Danielovi: „Daniel, služobník živého Boha, vládal ťa tvoj Boh, ktorého vytrvalo ctíš, zachrániť od levov?“ ²²⁽²¹⁾ Daniel odpovedal kráľovi: „Kráľu, ži naveky! ²³⁽²²⁾ Môj Boh poslal svojho anjela a zavrel pysky levom, takže mi neublížili, lebo sa u neho zistila moja nevina; ale ani proti tebe, kráľu, som nespáchal nič zlé.“ ²⁴⁽²³⁾ Vtedy sa mu kráľ veľmi zaradoval a rozkázal Daniela vytiahnuť z jamy. Vytiahli teda Daniela z jamy a nenašli na ňom nijaký úraz, lebo dôveroval svojmu Bohu. ²⁵⁽²⁴⁾ Na kráľov rozkaz však priviedli mužov, čo ohovárali Daniela, a hodili do levovej jamy ich, ich deti a ich ženy a nedopadli ani na dno jamy, keď sa ich levy zmocnili a rozdrúzgali im kosti.

²⁶⁽²⁵⁾ Potom kráľ Dárius napísal všetkým národom, kmeňom a nárečiam, ktoré bývali po celej zemi: ²⁷⁽²⁶⁾ „Váš pokoj nech vzrastá! Odo mňa vychádza rozkaz: Nech sa po celom vladárstve môjho kráľovstva trasú a boja pred Danielovým Bohom, lebo je to Boh živý a trvá naveky, jeho kráľovstvo nezahynie, jeho vladárstvo trvá do konca.“ ²⁸⁽²⁷⁾ On zachraňuje a vyslobodzuje, robí znamenia a zázraky na nebi i na zemi. On zachránil

Babylon; iní zasa s posledným médijským kráľom Astyagom, ktorého premohol Kýros, ale s ktorým aj po premožení zaobchádzal ako s kráľom a vzal si aj jeho dcéru za manželku.

6, 9. O nezmeniteľnosti kráľovských nariadení u Peržanov pozri aj *Est* 1, 19.

6, 11. Izraeliti sa aj v cudzine modliovali tvárou obrátení k Jeruzalemu; porov. *1 Kr* 8, 46 n.

6, 23. Na zázračnú záchranu Daniela naráža *1 Mach* 2, 60 a asi aj *Hebr* 11, 33.

Daniela od levov.“

²⁹⁽²⁸⁾ Danielovi sa však darilo aj za kraľovania Dária, aj za kraľovania Peržana Kýra.

DANIELOVE VIDENIA, KAP. 7 – 12

1. Zvieratá a Syn človeka, kap. 7

7 ¹ V prvom roku babylonského kráľa Baltazára mal Daniel sen, videnie, ktoré mu prešlo hlavou. Potom sen napísal. (Začiatok správy. Hovoril:)

² Daniel povedal: „Videl som vo svojom nočnom videní a hľa, štyri vetry nebies rozbúrili veľké more ³ a z mora vystúpili štyri veľké zvieratá; boli od seba odlišné. ⁴ Prvé bolo ako lev a malo orlie krídla. Díval som sa, kým mu vytrhali krídla, postavili ho na dve nohy ako človeka a dali mu ľudské srdce. ⁵ A hľa, iné zviera, druhé, podobné medveďovi, bolo postavené na jednom boku a malo tri rebrá v pysku. A hovorili mu: »Hore sa, žer veľa mäsa!« ⁶ Potom som videl iné, ako leopard; toto malo na chrbte štyri vtáacie krídla; zviera malo štyri hlavy a dostalo sa mu vladárstva. ⁷ Potom som videl v nočných videniach štvrté zviera, hrozné, strašné a nadmieru mocné; malo veľké železné zuby, žralo a drúzgalo, ostatok však pošliapalo nohami. Bolo rozdielne od všetkých skorších zvierat a malo desať rohov. ⁸ Pozoroval som rohy a hľa, iný roh, malý sa dvíhal medzi nimi. Nato boli tri zo skorších rohov pred ním vytrhnuté; a hľa, na tomto rohu boli oči ako ľudské oči a ústa, ktoré hovorili veľké veci.

⁹ Pozeral som sa kým postavili tróny a zasadol Starec dní; jeho rúcho bolo biele ako sneh a vlasy na jeho hlave boli ako čistučká vlna; jeho trón bol plameň ohňa a jeho kolesá blíiaci oheň. ¹⁰ Ohnivá rieka prúdila a vychádzala od neho; tisíce tisícov mu slúžili a desaťtisíce desaťtisícov stáli pred ním: začal súd a otvorili sa knihy. ¹¹ Pozeral som sa pri zvuku veľkých rečí, ktoré hovoril roh; pozeral som sa, kým bolo zviera zabité, jeho telo zničené a hodené do blíiaceho ohňa. ¹² Aj ostatným zvieratám už bola odňatá moc a bola im určená dĺžka života na istý čas.

¹³ Videl som v nočnom videní a hľa, v oblakoch neba prichádzal ktosi ako Syn

7, 1. O Baltazárovi pozri pozn. k 5, 1. – Slová v zátvorke sú neskorší dodatok.

7, 4. Prvé zviera, okrídlený lev, zvyrazňuje Babylonské kráľovstvo. Porov. *Jer* 4, 7; 49, 19; 50, 17; orla: *Jer* 4, 13; 48, 40; 49, 22; *Hab* 1, 8; *Ez* 17, 3.

7, 5. Medveď je symbolom Médsko-perzskej ríše, ktorá sa opierala len o mocnejších Peržanov. To označuje pololežatá poloha medveďa, ktorý sa opiera len o jeden bok. Zakladateľ ríše Kýros si podmanil roku 547 Lýdiu, roku 539 Babylon; jeho syn Kambysés roku 525 Egypt. To sú tri rebrá v pysku medveďa. Žraním mäsa sa znázorňujú výpady ďalších panovníkov ríše, Dária I., Hystaspa a Xerxesa I.

7, 6. Leopard so štyrmi krídlami a štyrmi hlavami je ríša Alexandra Veľkého, ktorá sa po jeho smrti rozdelila na štyri kráľovstvá: Seleukos Nikator dostal Sýriu, Ptolemaios Lagi Egypt, Kasander Macedóniu a Lysimachus Tráciu.

7, 7 n. Štvrté zviera zobrazuje Rímsku ríšu, ktorá sa rozpadne na mnoho iných kráľovstiev. Medzi týmito na konci čias povstane Boží nepriateľ – Antikrist, zobrazený malým rohom. Oči a ústa na tomto rohu znamenajú, že to bude rozumný tvor, bude hovoriť, no bude sa ozývať proti Bohu (verš 25). Videnie o troch vytrhnutých rohoch tiež ešte len čaká na splnenie. – Ako vidieť, štyri zvieratá označujú tie isté kráľovstvá, čo aj socha, ktorú videl Nabuchodonozor. Pozri pozn. k 2, 39 – 43.

7, 9 n. „Starec dní“, večný Boh, zasadá k súdu nad Antikristom. Jeho trón porov. s trónom opísaným u *Ez* v kap. 1 a 10. Boží trón obklopuje množstvo anjelov.

7, 12. Boh každému kráľovstvu určil dobu, počas ktorej môže trvať. Doba trvania kráľovstiev, označených zvieratami, už pominula, preto im bola odňatá moc.

7, 13. Názov „Syn človeka“ (pozri pozn. k *Ez* 2, 1) označuje slabú ľudskú prirodzenosť. Tu je to názov Mesiaša, ktorému Boh v prítomnosti anjelov odovzdáva moc. Sám Ježiš si veľmi často osvojil toto meno. Syn človeka v Danielovom videní prichádza v oblakoch neba, a to je podľa reči Svätého písma výlučné právo Boha. Preto sa Kristus práve na toto odvoláva, keď pred Kajfášom dokazuje svoje božstvo (*Mt* 26, 64). Sľubuje tiež, že v oblakoch neba príde súdiť svet (*Mt* 24, 30). Porov. tiež *Mt* 16, 27; *Mk* 13, 26; *Lk* 21, 27; *Zjv* 1, 7; 14, 14.

človeka; prišiel až k Starcovi dní, priviedli ho pred neho. ¹⁴ A jemu bola odovzdaná vláda a kráľovstvo, takže jemu slúžili všetky národy, kmene a nárečia; jeho vláda je vláda večná, ktorá nezaniká, a jeho kráľovstvo, ktoré nezahynie. ¹⁵ Môj – Danielov – duch ustrnul v schránke a videnia, ktoré mi prešli hlavou, ma podesili. ¹⁶ Priblížil som sa k jednému z tých, čo tam stáli, a pýtal som sa ho na istotu o tomto všetkom. I povedal mi a vyložil mi význam vecí: ¹⁷ »Tieto štyri veľké zvieratá sú štyria králi, ktorí povstanú zo zeme. ¹⁸ Ale kráľovstvo dostanú svätí Najvyššieho a kráľovstvo si udržia naveky a na veky vekov.« ¹⁹ Potom som chcel istotu o štvrtom zvierati, ktoré bolo odlišné od všetkých, nadmieru hrozné, zuby malo zo železa a pazúry z kovu; žralo a drúzgalo, ostatok však šliapalo nohami. ²⁰ A o desiatich rohoch, ktoré malo na hlave, a o tom zvláštnom, ktorý vyrástol a pred ktorým tri klesli; na tomto rohu boli oči a ústa, ktoré hovorili veľké veci, a podľa výzoru bol väčší než ostatné. ²¹ Díval som sa a tento roh viedol vojnu so svätými a prevládal ich, ²² kým neprišiel Starec dní a dal právo svätým Najvyššieho. A prišiel čas, keď kráľovstvo dostali svätí.

²³ Povedal toto: »Štvrté zviera bude štvrté kráľovstvo na zemi, ktoré bude rozdielne od všetkých kráľovstiev, bude zožierať, mlátiť a šliapať celú zem. ²⁴ A desať rohov: z toho kráľovstva povstane desať kráľov, po nich však povstane iný, ten bude rozdielny od skorších a troch kráľov zosadí. ²⁵ Bude hovoriť reči proti Najvyššiemu a bude nivočiť svätých Najvyššieho, bude chcieť zmeniť časy a zákon a budú odovzdaní do jeho ruky na čas a časy a pol času. ²⁶ Ale bude zasadať súd a odníme mu moc, aby ju zničil a zhubil až do konca. ²⁷ Kráľovstvo však, vláda a moc nad kráľovstvami pod celým nebom bude odovzdaná ľudu svätých Najvyššieho; jeho kráľovstvo je večné kráľovstvo a jemu slúžia a poslúchajú ho všetky mocnárstva.«

²⁸ (Potiaľto je koniec vecí.)

Mňa, Daniela, veľmi predesili moje myšlienky, tvár sa mi zmenila, ale vec som zachoval vo svojom srdci.“

2. Videnie capa a barana, kap. 8

8 ¹ V treťom roku kralovania kráľa Baltazára zjavilo sa mne, Danielovi, videnie po tom, ktoré sa mi zjavilo na začiatku. ² Mal som videnie a vo videní som bol v pevnosti Súzy, ktorá je v provincii Elam. Vo videní som videl, že som pri rieke Ulai. ³ Keď som zdvihol oči, videl som barana stáť pri rieke, mal dva rohy; rohy boli vysoké, jeden však bol vyšší ako druhý, ten vyšší vyrástol neskôr. ⁴ Díval som sa, ako baran klal proti západu, proti severu a proti juhu, neobstálo pred ním nijaké zviera a nik ich nevyslobodil z jeho moci; robil, ako sa mu páčilo, a mohutnel. ⁵ Ako som to pozoroval,

7, 15. Schránka je telo.

7, 18. Kráľovskú moc podľa verša 14 odovzdal Boh Synovi človeka. Ale spolu s ním bude panovať aj jeho verný ľud. Bude to preň odmena za boj proti Antikristovi, pozri verš 21 n. Tento verný Boží ľud má meno „svätý“.

7, 25. Nevieme, za aký čas budú veriaci v moci Antikrista. Podľa niektorých „čas“ je rok, „časy“ dva roky a „pol času“ pol roka, spolu tri a pol roka. Podľa iných sa tu neoznačuje nijaká určitá doba.

7, 28. Slová v zátvorkách sú neskorší dodatok; pozri verš 1, kde je podobný dodatok.

8, 1. O Baltazárovi pozri pozn. k 5, 1. – „Na začiatku“ pozri 7, 1 n.

8, 2. Súzy boli hlavné mesto elamskej provincie Anšan. Ako v iných starovekých mestách, i v tomto bola vojenská pevnosť. Popri meste tečie rieka Ulai (Eulaeus). Daniel pravdepodobne bol v Súzach len duchom, vo videní.

8, 3 n. Baran označuje Médsko-Perzskú ríšu; dva rohy sú jej dve časti, Médsko a Perzia, z ktorých Perzia bola silnejšia. Táto ríša podnikla svoje výpady od východu a zmocnila sa krajín, ktoré boli od nej na západ, na sever a na juh.

8, 5 – 7. Cap je Grécko-macedónska ríša, ktorej prvý kráľ, zvýraznený rohom capa, Alexander Veľký,

hľa, cap prichádzal od západu nad celým povrchom zeme, ale zeme sa nedotýkal. Cap mal nápadný roh medzi očami. ⁶I priblížil sa k dvojrohému baranovi, ktorého som videl stáť pri rieke, a bežal k nemu v návale svojej sily. ⁷Videl som ho, ako došiel k baranovi, rozzúrila sa naň, preklal barana a dolámala mu oba rohy, a baran nemal sily sprotiviť sa mu. Zhodil ho teda na zem, pošliapal ho a nebolo toho, kto by bol barana vyslobodil z jeho moci. ⁸Cap však veľmi vzrástol, a keď zmohutnel, veľký roh sa zlomil a miesto neho vyrástli štyri značné na štyri vetry neba. ⁹Potom z jedného z nich vyrástol jeden malý roh a nadmieru zmohutnel proti juhu, proti východu a proti nádhere. ¹⁰I narástol až po nebeské vojsko, zhodil na zem z vojska, z hviezd a pošliapal ich. ¹¹Narástol až po Knieža vojska, odňal mu ustavičnú obeť a zvrhol miesto jeho svätyne. ¹²Hriešnym spôsobom (?) postavil vojsko proti ustavičnej obeť a zvrhol pravdu na zem; urobil to a darilo sa mu. ¹³Tu som počul hovoriť svätého. Ktorýsi svätý totiž vravel komusi, kto sa pýtal: „Dokedy bude videnie o ustavičnej obeť a o hriechu, ktorý pošliapaním zničí svätyňu a vojsko?“ ¹⁴Odpovedal mu: „Do dvetisícristo večerov – rán, potom sa oslobodí svätyňa.“

¹⁵Keď som potom ja, Daniel, mal videnie, usiloval som sa porozumieť. Vtom zastal predom mnou ktosi, vyzeral ako muž. ¹⁶I počul som nad Ulaiom ľudský hlas, volal a hovoril: „Gabriel, vysvetli tamtomu videnie!“ ¹⁷Nato prišiel k miestu, kde som stál, a ako prichádzal, naľakal som sa a padol som na tvár. On mi však vravel: „Rozumej, syn človeka, lebo videnie sa vzťahuje na konečný čas.“ ¹⁸A kým so mnou hovoril, omdlený som ležal tvárou na zemi. Potom sa ma dotkol, postavil ma na moje miesto ¹⁹a vravel: „Hľa, ja ti oznámim, čo sa stane na konci hnevu, lebo sa vzťahuje na konečný čas. ²⁰Dvojrohý baran, ktorého si videl, sú králi: médsky a perzský. ²¹Cap je grécky kráľ a veľký roh, ktorý bol medzi očami, to je prvý kráľ. ²²A že sa zlomil a miesto neho vyrástli štyri: štyri kráľovstvá povstanú z národa, nie však v jeho sile. ²³Na konci ich kralovania, keď hriešnici doplnia mieru, povstane kráľ s bezočivou tvárou, ktorý sa vyzná v úkladoch. ²⁴Vzrastie jeho moc, nie však z vlastnej sily, neuveriteľne bude pustošiť, bude sa mu dariť a urobí to: bude ničiť mocnárov i svätých ľudí. ²⁵Pre jeho rozum budú mať úspech úklady v jeho ruke; vo svojom srdci sa bude vyvyšovať, bezstarostne bude nivočiť mnohých, povstane proti kniežatú kniežat, bude však zlomený bez (prispenia) ruky.

²⁶Videnie o večeroch a ránoch, o ktorom je reč, je pravda. A ty uzavri videnie, lebo

prichádzal proti Médsko-Peržanom od západu tak rýchlo, akoby sa ani nedotýkal zeme, a porazil ich.

8, 8. Po smrti Alexandra Veľkého sa jeho ríša rozpadla na štyri časti; pozri pozn. k 7, 6.

8, 9. V Sýrii sa z rodiny Seleukovcov dostane k moci Antiochos IV., hoci na trón nemal právo; ten patril jeho synovcovi Demetriovi, synovi Seleuka IV. Antiochos bude bojovať aj proti „nádhre“, proti Svätej zemi, ktorú Sväté písmo opisovalo vždy nádhernými farbami.

8, 10 – 12. Vojsko nebies sú hviezdy. Hatil v jeruzalemskom chráme obety, najmä ustavičnú obeť, ktorú Izraeliti prinášali Pánovi každé ráno i večer (pozri *Ex* 29, 42; *Nm* 28, 6 atď.). Verš 12 je neistý; no akokoľvek, jeho zmysel ostáva ten, že Antiochos znesvätil jeruzalemský chrám. – Na túto stať je narážka aj v 2 *Mach* 9, 10.

8, 13. Rozumej: Ktosi sa spytuje jedného z prítomných anjelov („svätých“ sú anjeli), ako dlho bude trvať prenasledovanie Izraelitov.

8, 14. O čísle 2 300 majú odborníci najrozličnejšie mienky.

8, 16. O rieke Ulai pozri pozn. k veršu 2. Na tomto mieste sa prvý raz v Biblii spomína anjel Gabriel; porov. 9, 21; *Lk* 1, 19. 26.

8, 17. O pomenovaní „syn človeka“ pozri *Ez* 2, 1; aj poznámku. – Konečný čas tu podľa verša 19 označuje čas, keď sa skončí Boží hnev.

8, 20 n. Pozri výklad k veršom 3 – 12.

8, 23. Pre množstvo hriechov dovolí Boh Antiochovo zúrenie.

8, 26. O večeroch a ránoch pozri verš 14. – Uzavrieť videnie znamená starostlivo ho odložiť, aby bolo svedectvom, keď sa splní.

sa vzťahuje na mnohé dni.“

²⁷ Ja, Daniel, som však omdlieval a dni som chorľavel. Keď som vstal, konal som službu kráľovi a bol som rozrušený pre videnie, ale nebolo, kto by ho bol vyložil.

3. Proroctvo o sedemdesiatich týždňoch, kap. 9

9 ¹ V prvom roku Asuerovho syna Dária z potomstva Médov, ktorý sa stal kráľom nad kráľovstvami Chaldecov, ² v prvom roku jeho panovania som ja, Daniel, pochopil z kníh počet rokov, o ktorých hovoril Pán prorokovi Jeremiášovi, že sa totiž má naplniť sedemdesiat rokov, kým bude Jeruzalem v zrúcaninách. ³ I obrátil som tvár k svojmu Pánovi, k Bohu, aby som ho hľadal modlitbou a prosbami s pôstom, vrecovinou a popolom. ⁴ Modlil som sa teda k Pánovi, svojmu Bohu, a vyznával som sa. I hovoril som: „Prosím, Pane, Bože veľký a hrozný, ktorý zachovávaš zmluvu a milosrdenstvo k tým, čo ťa milujú a zachovávajú tvoje príkazy! ⁵ Zhrešili sme, konali sme zlo a páchali nepravosť; vzbúrili sme sa a odklonili sme sa od tvojich príkazov a od tvojho práva. ⁶ Nepočúvali sme na tvojich sluhov, prorokov, ktorí v tvojom mene hovorili našim kráľom, našim kniežatám, našim otcom a celému ľudu krajiny. ⁷ Tebe, Pane, náleží spravodlivosť, nám však zahanbená tvár, akú ju majú dnes muži Judska, obyvatelia Jeruzalema a všetci Izraeliti, blízki i vzdialení v rozličných krajinách, kde si ich zahnal pre ich nevernosť, ktorou sa proti tebe prehrešili. ⁸ Nám, Pane, našim kráľom, našim kniežatám a našim otcom, ktorí zhrešili proti tebe, patrí zahanbená tvár. ⁹ Pánovi, nášmu Bohu, svedčí milosrdenstvo a zľutovanie, pretože sme sa vzbúrili proti nemu ¹⁰ a nepočúvali sme hlas Pána, svojho Boha, aby sme kráčali podľa jeho zákonov, ktoré položil pred nás prostredníctvom svojich sluhov prorokov. ¹¹ Celý Izrael prestúpil tvoj zákon a odvrátil sa, aby nepočul tvoj hlas. Nuž padla na nás kliatba a prísaha, napísaná v zákone Božieho sluhu Mojžiša, pretože sme zhrešili proti nemu. ¹² Splnil na nás a na našich sudcoch, ktorí nás súdili, slovo, ktoré hovoril: že dopustí na nás veľké nešťastie; veď sa pod celým nebom neprihodilo niečo také, ako sa prihodilo v Jeruzaleme. ¹³ Ako je napísané v Mojžišovom zákone, zastihlo nás všetko nešťastie a neuprosovali sme tvár Pána, svojho Boha, aby sme sa odvrátili od svojich zločinov a pochopili tvoju vernosť.

¹⁴ Pán bedlil nad nešťastím a priviedol ho na nás, pretože Pán, náš Boh, je spravodlivý vo všetkých svojich činoch, ktoré učinil; veď sme nepočúvali jeho hlas.

¹⁵ Teraz však, Pane, Bože náš, ktorý si vyviedol svoj ľud pevnou rukou z Egypta a po dnešný deň si si urobil meno: zhrešili sme, spáchali sme zlo. ¹⁶ Prosím, Pane, nech sa podľa celej tvojej spravodlivosti odvráti tvoj hnev a tvoja prechkosť od tvojho mesta Jeruzalema, od tvojej svätej hory, veď pre naše hriechy a pre zločiny našich otcov je Jeruzalem a tvoj ľud na potupu všetkým, ktorí sú okolo nás. ¹⁷ Teraz však, Bože náš, vyslyš modlitbu svojho sluhu a jeho prosby a kvôli sebe samému rozsvieť svoju tvár nad svojou spustošenou svätyňou. ¹⁸ Nakloň, Bože, svoje ucho a počuj; otvor svoje oči a pozri na našu opustenosť a na mesto, nad ktorým sa vzýva tvoje meno; veď nie pre svoju spravodlivosť predostierame svoje prosby pred tvoju tvár, ale pre tvoje veľké milosrdenstvo! ¹⁹ Vyslyš, Pane, zľutuj sa, Pane, pozoruj a urob, nemeškaj kvôli sebe samému, Bože môj, veď sa vzýva tvoje meno nad tvojím mestom a nad tvojím ľuďom!“

²⁰ Ešte som hovoril a modlil som sa a vyznával som svoj hriech a hriech svojho ľudu, Izraela, a predkladal som Pánovi, svojmu Bohu, svoje prosby za svoju svätú horu;

9, 1. O Dáriovi Médskom pozri pozn. k 6, 1.

9, 2. Pozri *Jer* 25, 9 – 11; 29, 10.

9, 3. O vrecovine pozri pozn. k *Iz* 3, 24.

9, 11. „Kliatba a prísaha“ znamená kliatbu, potvrdenú prísahou; pozri *Dt* 29, 18 – 20; 28, 15 n.; 32, 40 – 42.

9, 14. O podobnom bedlení pozri *Jer* 1, 12; 31, 28; 44, 27.

²¹ ešte som hovoril v modlitbe, keď rýchle priletel muž, Gabriel, ktorého som videl predtým vo videní, a dotkol sa ma v čase večernej obety. ²² Počúval ma, zhováral sa so mnou a riekol: „Daniel, teraz som prišiel, aby som ťa zrozumiteľne poučil. ²³ Na začiatku tvojich prosieb vyšla reč a ja som prišiel vyložiť ti ju, pretože si miláčik. Pozoruj teda reč a porozumej videnia! ²⁴ Sedemdesiat týždňov je určených pre tvoj ľud a pre tvoje sväté mesto, aby sa ukončil zločin a aby prestal hriech, aby sa uzmierila vina a priviedla sa večná spravodlivosť, spečatilo sa videnie a proroctvo a bol pomazaný Svätý svätých. ²⁵ Vezd teda a pochop: Od vyjdenia rozkazu, aby sa Jeruzalem znova postavil, až po pomazané knieža bude sedem týždňov a šesťdesiatdva týždňov; znovu sa postaví ulica i múry v úzkosti časov. ²⁶ Po šesťdesiatich dvoch týždňoch zabijú pomazaného bez toho, že by mal (vina). A ľud s kniežaťom, ktorý má prísť, zničí mesto a svätyňu; koniec toho bude pustošenie a po vojne bude predurčené ničenie.

²⁷ V jednom týždni však potvrdí zmluvu s mnohými a v polovici týždňa prestane obeta a žertva, v chráme však bude ohavné spustošenie a až do dovŕšenia a do konca potrvá spustošenie.“

9, 21. Pozri 8, 16.

9, 23. Zmysel: Hneď ako si sa začal modliť, dal mi Boh rozkaz, aby som ťa šiel poučiť. Daniel bol Boží miláčik.

9, 24. Výklad proroctva veršov 24 – 27 je veľmi ťažký a vedci sa v mnohých veciach rozchádzajú. Podáme výklad, ktorý sa nám vidí najpravdepodobnejší. – Proroctvo je nesporne mesiášske. Týždne, ktoré sa tu spomínajú, sú ročné týždne: jeden týždeň je sedem rokov (porov. *Lv* 25, 2. 4; 26, 34. 43; najmä však *Lv* 25, 8). Odkedy treba rátať týchto 70 ročných týždňov, to jest 490 rokov, povie až v nasledujúcom verši. Na konci tejto doby sa sľubujú mesiášske dobrá: odstráni a uzmiere sa hriech, príde spravodlivosť, spečatia sa proroctvá, čiže prestane starozákonný prorocký úrad (pozri *Mt* 11, 13; *Lk* 16, 16). „Svätý svätých“ je sám Mesiáš. Už meno Mesiáš znamená Pomazaný. A sám Kristus vykladá o sebe (*Lk* 4, 18) slová Izaiáša (61, 1): „Duch Pána, Jahveho, je na mne, pretože ma Pán pomazal.“ Bol pomazaný Duchom Svätým (*Sk* 10, 38; porov. *Iz* 11, 2 – 3), ktorý viditeľne zostúpil na neho pri krste (*Mt* 3, 16). – I z katolíkov však niektorí miesto „Svätý svätých“ čítajú „svätyňa svätých“. Tento novovysvätený chrám je Kristova Cirkev, ktorú už prorok Ezechiel volá veľsvätyňou (*Ez* 45, 3).

9, 25. O návrate Izraelitov zo zajatia vydali perzskí králi viac dekrétov: 1) Kýrov v roku 538 pred Kr., 2) Dárius I. roku 520, 3) Artaxerxes I. v siedmom roku (458) a ten istý kráľ v dvadsiatom roku svojho panovania (445). Stavbu hradieb Jeruzalema povoľuje výslovne len tento posledný dekrét, ale Artaxerxes povolil túto stavbu zaiste už svojím skorším dekrétom z roku 458 pred Kr. Od tohto roku treba najpravdepodobnejšie rátať ročné Danielove týždne. Doba 70 týždňov sa v tomto verši delí na tri obdobia: 7 + 62 + 1 = 70. Na každé z týchto období sa predpovedajú určité udalosti. V prvých siedmich týždňoch sa postaví ulice a múry Jeruzalema. Stavba sa uskutočňovala naozaj v úzkostlivých časoch, lebo nepriatelia Izraelitov jednotaj narúšali stavebné práce; pozri *Ezd* 4, 12 – 16; *Neh* 1, 3; 4, 1 n.; 6, 1 n.

9, 26. Po uplynutí ďalších 62 týždňov zabijú Mesiáša, Pomazaného. Keď od roku 458 pred Kr. (pozri pozn. k predošlému veršu) počítame 7 + 62 ročných týždňov, to jest 483 rokov, dostaneme rok 26 po Kr. Toto je asi rok Kristovho krstu. Po tomto roku zomrel Spasiteľ: čas jeho smrti je určený presnejšie v 27. verši. Slovo v zátvorke je doplnené kvôli zmyslu, lebo pôvodný text je porušený. Iní dopĺňajú „nástupcu“. – Izrael tým, že zabije Mesiáša, zavíni záhubu Jeruzalema i jeruzalemského chrámu. Toto spustošenie spôsobí vojna. Splnilo sa to vtedy, keď Rimania zničili mesto i chrám.

9, 27. V poslednom, sedemdesiatom týždni potvrdí Mesiáš zmluvu už nie s jedným národom, ako bola starozákonná zmluva, ale s mnohými. Mesiášsku spásu volajú proroci často zmluvou, novou zmluvou (*Oz* 2, 18 n.; *Jer* 31, 31 n.; *Iz* 49, 8 atď.). Túto zmluvu potvrdil Spasiteľ pri poslednej večeri vlastnou krvou, ktorú nazval krvou novej zmluvy: *Mt* 26, 28; *Mk* 14, 24; *Lk* 22, 20; *I Kor* 11, 25. – Potvrdením novej zmluvy prestane platnosť starej zmluvy, preto prestanú starozákonné obety. Toto všetko sa stane v polovici posledného ročného týždňa, ktorý, ako sme v predošlej poznámke videli, sa začína v 26. roku po Kr. Polovica tohto ročného týždňa je asi rok 30, ktorý je podľa mnohých učencov rokom Kristovej smrti. – Sám Kristus povedal (*Mt* 24, 15), že podľa Danielovho proroctva čaká ešte na jeruzalemský chrám ohavné spustošenie. Stalo sa to pri obliehaní mesta rímskym vojskom. Jozef Flávius píše, že sa vtedy židovskí horlivci (zelóti) zmocnili chrámu, tam schovali svoju korisť, ktorú nakradli, urobili z chrámu pevnosť a podľa spomenutého židovského dejepisca sa sami pričínili, že sa splnilo proroctvo proti ich chrámu. (O židovskej vojne IV, 3 a IV, 6, 3) Spustošenie chrámu trvá do konca; a skutočne – jeruzalemský chrám nikdy viac nebol postavený.

4. Videnie o tretom kráľovstve, kap. 10 – 12

10 *Zjavenie sa anjela.* – ¹ V treťom roku perzského kráľa Kýra bolo Danielovi, ktorý sa volá Baltazár, zjavené slovo. Slovo o veľkom utrpení je pravdivé. Pozoroval to slovo a vo videní dostal vysvetlenie.

² V tých dňoch som bol ja, Daniel, v smútku za celé tri týždne. ³ Chutný chlieb som nezjedol, mäso a víno mi nevošlo do úst a vôbec som sa nepomazal, kým neprešli celé tri týždne. ⁴ Na dvadsiaty štvrtý deň prvého mesiaca som však bol pri brehu veľkej rieky, (je to Tigris). ⁵ Zdvihol som oči, díval som sa a hľa, človek odiaty do plátna a driek mal prepásaný ofazským zlatom. ⁶ Jeho telo bolo ako chryzolit, jeho tvár ako zjav blesku, jeho oči ako ohnivé fakle, jeho ramená a nohy ako svit ligotavého kovu a zvuk jeho reči ako hukot zástupu. ⁷ Videnie som videl ja, Daniel, sám, muži však, ktorí boli so mnou, videnie nevideli, iba sa ich zmocnil veľký strach a utekali sa schovať. ⁸ Ostal som teda sám a videl som toto veľké videnie. Nezvýšilo mi sily, ale aj môj výzor sa hrozne zmenil a neudržal som si silu. ⁹ Vtom som počul zvuk jeho slov. A len čo som počul zvuk jeho slov, padol som omdletý na tvár a ležal som tvárou k zemi. ¹⁰ Tu sa ma dotkla ruka a zdvihla ma na kolená a na dlane rúk ¹¹ a povedal mi: „Daniel, miláčik, sleduj slová, ktoré ti ja hovorím, a postav sa na svoje miesto, lebo teraz som poslaný k tebe.“ Kým mi hovoril tieto slová, vstal som s chvením. ¹² I riekol mi: „Neboj sa, Daniel! Od prvého dňa, čo si si upriamil srdce, aby si pochopil a pokoroval sa pred svojím Bohom, sú vyslyšané tvoje slová a ja som prišiel pre tvoje slová. ¹³ Ale knieža Perzského kráľovstva stálo proti mne dvadsaťjeden dní a hľa, Michal, jedno z prvých kniežat, prišlo mi na pomoc a nechal som ho tam pri kniežati perzského kráľa. ¹⁴ Prišiel som teda vyložiť, čo postihne na konci dní tvoj ľud, lebo o tých dňoch bude ešte videnie.“

¹⁵ Kým mi hovoril tieto slová, sklonil som si tvár k zemi a mlčal som. ¹⁶ A hľa, ľudským spôsobom sa mi dotkol perí. Nato som otvoril ústa, a povedal som tomu, čo stál proti mne: „Pane môj, pri videní som sa zviňal od bolesti a neostalo vo mne sily. ¹⁷ Ako by teda mohol sluha môjho pána hovoriť tu s mojím pánom? Veď vo mne odteraz niet sily, ani dych nezostal vo mne!“ ¹⁸ Vtom sa ma znova dotkol ten, čo vyzeral ako človek a posilňoval ma. ¹⁹ I povedal mi: „Neboj sa, miláčik, pokoj s tebou, posilni, posilni sa!“ A kým hovoril so mnou, nadobudol som silu a vravel som: „Hovor, môj pane, veď si ma posilnil!“ ^{20a} Hovoril teda: „Či vieš, prečo som prišiel k tebe? ^{21a} Ale oznámim ti, čo je napísané v spoľahlivom písme. ^{20b} A teraz sa vrátim bojovať s perzským kniežaťom. Len čo vyťahnem, už prichádza knieža grécke; ^{21b} a niet jediného,

10, 1. Tretí Kýrov rok je tretí rok jeho panovania v Babylone (roku 536 pred Kr.).

10, 4. Poznámka, ktorú sme dali do zátvoriek, je neskorší, a to nemiestny dodatok. Prorok mal toto videnie pravdepodobne pri Eufrate, ten sa volá Veľkou riekou.

10, 5. Miesto „ofazským zlatom“ treba azda čítať: ofirským zlatom; porov. pozn. k *Jer* 10, 9.

10, 11. Porov. 9, 23; 10, 19.

10, 13. Keďže Michal, „jedno z prvých kniežat“, je anjel, aj „knieža Perzského kráľovstva“ je na tomto mieste nie perzský kráľ, ale anjel strážca Perzskej ríše. Vidno, že nielen ľudia, ale aj krajiny majú svojich anjelov strážcov. Anjel, ktorý išiel k Danielovi, hájil proti perzským záujmom záujmy Izraelitov, lebo mu prišiel na pomoc Michal, anjel strážca Izraelitov (pozri verš 21). Anjeli v skutočnosti nebojujú proti sebe. Keď sa tu hovorí o ich bojoch, je to len prenesená, obrazná reč. – Koniec verša sme opravili podľa niektorých starých prekladov. Dnešný hebrejský text a Vg číta: „a ja som ostal tam pri kráľoch (Vg: pri kráľovi) Peržanov“.

10, 14. Výraz „na konci dní“ rozumej: v budúcnosti. Tu označuje aj bližšiu, aj ďalšiu budúcnosť. O tejto budúcnosti mal už Daniel videnie (kap. 7 a 8), ale na tú budúcnosť sa vzťahuje aj videnie, ktoré teraz bude mať.

10, 17. Daniel anjela volá svojím pánom; porov. *Joz* 5, 15; *Sdc* 6, 15.

10, 20 n. Keď anjel vyťahne do boja proti anjelovi Peržanov, už sa bude dvíhať proti nemu aj anjel Grékov; po Perzskej ríši nastúpi Grécka ríša (pozri videnia v kap. 7 a 8). I proti Grékom bude hájiť záujmy Izraelitov a v tomto úsilí je mu nápomocný len anjel strážca Izraelitov, Michal; porov. 12, 1.

kto by mi proti nim pomáhal, okrem Michala, vášho kniežat'a.

11 ¹ A ja som v prvom roku Dária Médskeho stál na jeho posilnenie a pomoc.

Videnie o egyptsko-sýrskej vojne. – ² Teraz ti však zvestujem pravdu. Ešte traja králi povstanú v Perzii a štvrtý získa väčšie bohatstvo než všetci. Keď bude mocný, pomocou svojho bohatstva zburcuje všetko proti kráľovstvu Grékov. ³ I povstane hrdinský kráľ, bude mať veľké mocnárstvo a bude konať podľa svojej ľubovôle. ⁴ Len čo však povstane, jeho kráľovstvo sa zrúti a rozdelí sa na štyri vetvy nebies, ale nie medzi jeho potomstvo, ani to nebude vláda, akou on vládol, lebo jeho kráľovstvo sa rozbije v prospech iných, nie tamtých.

⁵ Kráľ juhu zosilnie a jedno z jeho kniežat bude silnejšie ako on a bude vládnuť; jeho vláda bude mocná. ⁶ Po rokoch sa však spoja a dcéra kráľa juhu pôjde ku kráľovi severu urobiť vyrovnanie. Ale neudrží si vládu ramena, neobstojí ani on, ani jeho rameno, ale bude vydaná ona a tí, čo ju priviedli, i ten, čo ju splodil, aj ten, čo jej bol svojho času na pomoci. ⁷ Potom povstane výhonok z jej koreňov, chopí sa moci a dôjde k pevnostiam kráľa severu, vystúpi proti nim a zmocní sa (ich). ⁸ Aj ich bohov spolu s liatinami a skvostnými striebornými a zlatými nádobami odnesie do zajatia do Egypta; tam bude stáť roky nad kráľom severu. ⁹ Potom pôjde do kráľovstva kráľa juhu, ale vráti sa do svojej krajiny.

¹⁰ Jeho synovia sa však vzbúria, zhromaždia veľký zástup vojska, budú tiahnuť, zaplavia a prerazia, potom sa vrátia a budú zúriť proti pevnostiam. ¹¹ Nato sa roztrpčí kráľ juhu a bude proti nemu, proti kráľovi severu, bojovať, postaví veľké množstvo a dostane množstvo do svojej ruky. ¹² Zajme množstvo, až sa mu bude vyvyšovať srdce,

11, 2. Traja perzskí králi sú: Kýros (538 – 529), Kambysés (529 – 522), Dáriuš I. Hystaspes (522 – 485). Samozvanca Pseudo-Smerdisa, ktorý v roku 522 panoval 7 mesiacov, neráta. Štvrtý kráľ je Xerxes (485 – 465), ktorého bohatstvo aj svetskí dejepisci opisujú sýtymi farbami a o ktorom je známe, že naozaj podnikol všetko proti Grékom. Toto bola prvá zrážka Peržanov s Grékmi. Ďalších perzských kráľov anjel nespomína, ale prechádza hneď na úplné víťazstvo Grékov a uvádza Alexandra Veľkého.

11, 4. Zmysel: Kráľovstvá, ktoré vzniknú z ríše Alexandra, nebudú také, ako bola jeho ríša, a nebudú v nich vládnuť Alexandrovi potomkovia, ale cudzí. – Vláda Alexandra Veľkého v Ázii trvala naozaj krátko – len 11 rokov (334 – 323 pred Kr.).

11, 5. V nasledujúcich veršoch hovorí videnie o machabejských časoch. Z nástupcov Alexandra Veľkého (pozri pozn. k 7, 6) spomína len tých dvoch, ktorí prichádzali do styku s Izraelitmi a bojovali medzi sebou o Palestínu; sú to kráľ juhu, to jest Egypta, a kráľ severu, kráľ Sýrie a Babylonu. Ku kráľovi Egypta, Ptolemeovi Lagimu, prišiel Seleukos Nikator, ktorý bol satrapom Babylonu, ale musel ujsť pred Antigonom. Stal sa Ptolemaiovým vojvodcom. Roku 312 sa mu však znovu podarilo dobyť Babylon, kde potom vládol ako samostatný kráľ. Jeho kráľovstvo sa tiahlo od Frýgie až po rieku Indus; bol teda naozaj mocnejší než jeho bývalý ochranca Ptolemaios.

11, 6. V ďalších pokoleniach týchto dvoch rodov to bol Ptolemaios II. Filadelfos (285 – 246), ktorý, chcúc urobiť koniec nepriateľstvám, dal svoju dcéru Bereniku za manželku Antiochovi Teosovi (Theosof; 261 – 246). Tento mal s predošlou manželkou Laodikou dvoch synov, Seleuka, prímením Kalinikos (Kallinikos), a Antiocha. Laodika sa neskôr dostala k vplyvu u manžela, ale bála sa, že jej vplyv nepotrvá dlho, preto dala manžela otráviť, Bereniku a jej synov zabiť a kráľom urobila svojho staršieho syna Seleuka Kalinika (246 – 226). „Ramenom“ sa v tomto verši rozumie egyptská pomoc. Spomenuté manželstvo nepomohlo teda ani Antiochovi Teosovi, ani Berenike, ani Ptolemaiovi, ktorý dúfal, že v Sýrii bude kráľom Berenikin syn, a tak že sa i tá ríša dostane Ptolemaiovcem.

11, 7 – 9. Brat Bereniky Ptolemaios III. Euergetes (246 – 221), teda muž z toho istého koreňa čo ona, podnikol odplatnú výpravu proti Seleukovi Kalinikovi a zmocnil sa niektorých jeho území. O dva roky neskôr, okolo roku 240, sa Kalinikos pokúsil striasť egyptské jarmo, zaútočil na Egypt, ale vrátil sa s nezdarom.

11, 10 – 13. Kalinikovi synovia, Seleukos (Seleukus či Seleuk III. Keraunos 226 – 223) a Antiochos III. Veľký (223 – 187), chceli pomstiť otcovu porážku. Antiochos skutočne viedol vojnu proti Ptolemaiovi IV. Filopátorovi (221 – 204); no tento ho porazil pri Rafii, juhozápadne od Gazy roku 217. Ale nevedel využiť víťazstvo, preto po trinástich rokoch Antiochos znovu podnikol výpravu proti Egyptu, kde bol už vtedy kráľom Filopátrov syn Ptolemaios V. Epifanes.

porazí desaťtisíce, ale nebude dosť silný. ¹³ Kráľ severu totiž znovu postaví armádu, väčšiu než prv, a po čase, po rokoch bude tiahnuť s veľkým vojskom a značným bohatstvom. ¹⁴ V tých časoch mnohí povstanú proti kráľovi juhu a synovia násilníkov z tvojho ľudu sa zdvihnú, aby naplnili videnie, ale padnú. ¹⁵ Príde kráľ severu, nakopí násyp a zaujme mesto s pevnosťami; ramená juhu neobstoja a jeho vybraný ľud nemá sily obstáť. ¹⁶ Ten, čo príde proti nemu, bude robiť, ako sa mu zachce, nik neobstojí pred ním. Zastaví sa v nádhernej zemi a nivočenie bude v jeho ruke. ¹⁷ Bude hľadiť, aby sa do jeho moci dostalo celé jeho kráľovstvo, vyrovná sa s ním a dá mu dcéru žien, aby ho zničil, no nestane sa to, nebude tak. ¹⁸ Potom obráti tvár k ostrovom a mnohé zaujme; istý veľmož mu však zarazí úsmešky, ba odplatí mu posmech. ¹⁹ Potom obráti tvár k pevnostiam svojej krajiny, no padne a nebude ho. ²⁰ Miesto neho povstane taký, čo pošle vyberača do nádherného kráľovstva, ale za niekoľko dní sa zlomí, nie však pomocou hnevu ani vojny.

Kráľ prenasledovateľ. – ²¹ Miesto neho povstane opovrhovaný, ktorému nedajú kráľovskú poctu; no príde potichučky a úkladmi sa zmocní kráľovstva. ²² Valiace sa vojská budú spreď neho zmetené a zlomené, aj knieža zmluvy. ²³ Len čo sa kto s ním spojí, bude strojiť úklady, bude postupovať a zosilnie pomocou malého ľudu. ²⁴ Bezpečne vnikne do najtučnejších krajín a bude robiť, čo nerobili jeho otcovia ani otcovia jeho otcov; korisť, plen a majetok im rozhádze a bude mať plány proti ich pevnostiam, no len dočasú. ²⁵ Potom si zbúrcuje silu a srdce s veľkým vojskom proti kráľovi juhu. Kráľ juhu sa však vyberie do vojny s veľkým a neobyčajne mocným vojskom, lenže neobstojí, pretože bude snovať proti nemu úklady. ²⁶ Veď ho zlomia tí, čo jedia jeho pokrm, jeho vojsko odpláva a padnú mnohí prebodnutí. ²⁷ Srdce oboch kráľov sa obráti na zlo a pri jednom stole budú hovoriť lož, ale nepodarí sa im to, lebo koniec je ešte na čas odložený.

²⁸ Potom sa vráti s veľkým bohatstvom do svojej krajiny, srdce si obráti proti

11, 14. Aj mnohí Židia sa postavili proti kráľovi Egypta a dali sa do služieb sýrskeho kráľa. Tak pripravili cestu, že Antiochos IV. Epifanes (175 – 164) bude môcť prenasledovať ich národ, a tak sa splní videnie, ktoré má prorok o tomto prenasledovaní.

11, 15 n. Splnilo sa to asi vtedy, keď roku 198 Antiochos III. blízko prameňov Jordánu premohol egyptského vojvodu Skopasa, ktorý sa utiahol do Sidonu, musel sa však Antiochovi poddať. Antiochos sa takto zmocnil aj Palestíny; porov. pozn. k 8, 9 o „nádhernej zemi“.

11, 17. Pokus kráľa severu zmocniť sa Egypta prostredníctvom akéhosi manželstva sa nepodaril. Je to azda manželstvo jeho dcéry Kleopatry, ktorú v roku 193 vydá za Ptolemaia V. Výraz „dcéra žien“ je nejasný. Podľa niektorých by mohol znamenať krásavicu, podľa iných mladučké dievča. Kleopatra bola s Ptolemaiom V. zasnúbená už roku 198.

11, 18 – 20. Veľmož je rímsky konzul Lucius Scipio, ktorý Antiocha III. porazil v bitke pri Magnézii roku 190. Antiochos ostal i potom vo svojom kráľovstve. Jeho nástupca Seleukos IV. Filopátor (187 – 175) poslal do Jeruzalema Heliodora, aby vyplienil chrám (porov. 2 Mach 3, 7 – 40). Krátko po tomto pokuse ho ten istý Heliodor usmrtil.

11, 21. Po smrti Seleuka IV. patrilo trón jeho synovi Demetriovi. Ale Seleukov brat, Antiochos IV. Epifanes, človek pre svoju povahu opovrhovaný, zmocnil sa kráľovstva ľstou a pomocou Eumena, kráľa Pergamu.

11, 22 – 24. „Knieža zmluvy“ je podľa niektorých Oniáš III., veľkňaz, lebo bol predstaviteľom národa, ktorý mal zmluvu s Bohom. Tohto Antiochos IV. pre nástrahy brata Jasona najprv pozbavil veľkňazského úradu, potom ho dal zavraždiť (2 Mach 4, 7 – 10). Podľa iných by to bol egyptský kráľ Ptolemaios VI. Filométor (180 – 145), ktorý uzavrel s Antiochom IV. zmluvu. Ale Antiochos pod zámienkou priateľstva prišiel do Egypta a s malým vojskom sa zmocnil celej krajiny. Poklady, ktoré pritom nahrabal, rozdal svojim prívržencom.

11, 27. Keby sa Antiochos vedel vyrovnáť s Egyptom, hneď by začal prenasledovať Izraelitov. No Božia prozreteľnosť to ešte oddialila. „Koniec“ je prenasledovanie Izraelitov.

11, 28. „Svätá zmluva“ je vyvolený národ. Čo proti nemu podnikol Antiochos, keď sa vracal z Egypta, čítaj v 1 Mach 1, 20 – 24; 2 Mach 5, 11 – 22.

svätej zmluve, bude konať proti nej a vráti sa do svojej krajiny. ²⁹ V určitom čase pôjde znovu na juh, ale posledný prípad nebude ako predošlý. ³⁰ Pôjdu proti nemu kitijské lode, ochabne a vráti sa, i bude sa zlostiť na svätú zmluvu a bude konať (proti nej), potom sa vráti a obráti svoju pozornosť na tých, čo opustili svätú zmluvu. ³¹ Povstanú z neho ramená a znesvätia pevnú svätyňu, odstránia ustavičnú obeť a postavia ohavnosť spustošenia. ³² Tých, čo hrešia proti zmluve pochlebovaním, privedie k odpadu, ale ľud tých, čo poznajú svojho Boha, ostane pevný a bude konať. ³³ Rozumní z ľudu privedú mnohých k chápaniu, ale začas budú padať pod mečom, v plameňoch, v zajatí a pri plienení. ³⁴ Keď však budú padať, dostane sa im malej pomoci a mnohí sa k nim pokrytecky pridajú. ³⁵ Niektorí z rozumných klesnú, aby sa zbavili trosky, očistili a obielili do konečného času, lebo do istého času ešte trvá.

³⁶ Kráľ bude konať podľa svojej ľubovôle a bude sa vyvyšovať a nadúvať nad každého boha; aj proti Bohu bohov bude hovoriť zvláštne veci a bude sa mu dariť, kým sa neukončí hnev, lebo čo je určené, sa splní. ³⁷ Ani bohov svojich otcov si nebude všímať, ani miláčika žien, ani nijakého boha si nevšimne, lebo sa bude nadúvať nad všetko. ³⁸ Namiesto toho bude uctievať boha pevností a boha, ktorého nepoznali jeho otcovia, bude uctievať zlatom, striebrom, drahokamami a klenotmi. ³⁹ Posilnenie pevností vykoná s cudzím bohom; kto ho uzná, tomu preukáže veľkú česť, tých ustanoví za vládcov nad mnohými a za poplatok im rozdelí krajinu.

⁴⁰ V poslednom čase bude s ním bojovať kráľ juhu; a kráľ severu sa vyrúti naňho s vozmi, jazdcami a mnohými loďami; príde do krajín, zaplaví a prejde. ⁴¹ Potom vnikne do nádhernej krajiny a mnohé (krajiny) padnú. Ale títo sa vyslobodia z jeho ruky: Edom, Moab a hlavná časť Amončanov. ⁴² Vystrie ruku proti krajinám a egyptská krajina neunikne. ⁴³ Zmocní sa pokladov zlata a striebra a všetkých cenností Egypta; Líbyjčania však a Etiópčania budú v jeho sprievode. ⁴⁴ Ale poplašia ho chýry z východu a severu, preto s veľkou zlosťou odíde, aby zničil a spustošil mnohých. ⁴⁵ Svoje palácové stany rozostaví medzi morami a nádhernou svätou horou. Dôjde však ku svojmu koncu a nepomôže mu nik.

12 Oslobodenie národa. – ¹ V tom čase povstane Michal, veľké knieža, čo stojí nad synmi tvojho národa:

11, 29 n. Ďalšia výprava Antiocha IV. do Egypta sa skončila nezdarom. O Kitejcoch pozri pozn. k *Jer* 2, 10; porov. *Iz* 23, 1. Namiesto „kitijské lode“ číta Vg „lode a Rimania“. To, pravda, bolo zrejme až po splnení, že aj hrozivý postoj rímskeho senátu donútil Antiocha opustiť Egypt. Zlosť chce vyliat' na Izraelitoch, preto hľadá medzi nimi zradcov, o ktorých sa môže opierať.

11, 31. „Ramená“ sú vojenské oddiely. – Jeruzalemský chrám bol stavaný na spôsob pevnosti. – O ohavnostiach, ktoré sa páchali v chráme, čítaj v *1 Mach* 1, 57 – 62.

11, 35. Kým príde koniec utrpenia, musí sa národ zbaviť hriechu.

11, 36. Antiochos bude mať úspech, len kým trvá Boží hnev proti Izraelitom.

11, 37 – 39. Miláčik žien bol boh Tamúz, pozri pozn. k *Ez* 8, 14. – Po svojich otcoch zdedil Antiochos azda kult Apolóna (Apollo). Tento je vyobrazený na jeho skorších peniazoch. Neskôr je už na jeho peniazoch vyobrazený Jupiter, ktorého kult chcel násilím zaviesť v celej svojej ríši. Boh pevností je asi Jupiter Capitolinus. – Kráľovskú priazeň preukáže Antiochos len tým, čo uznajú Jupitera.

11, 41. Nepriateľom Izraelitov, Edomčanom, Moabčanom a Amončanom, dá Antiochos milosť.

11, 43. O Líbyjčanoch pozri *2 Krn* 12, 3; *Jer* 46, 9.

11, 44 n. Boli to chýry o vzbure Partov a Arménčanov. Proti týmto viedol ku koncu svojho života vojenskú výpravu. V Perzii sa dopočul o porážkach svojho vojska v Palestíne, chce sa preto vrátiť a svoj stan postaviť medzi Mŕtvym a Stredozemným morom, na Sione, a potrestať Izraelitov, ale smrť mu to prekazí.

12, 1. Anjel strážca Izraelitov, Michal, im príde v prenasledovaní na pomoc. Porov. *10*, 21; *2 Mach* 3, 25 – 29; *10*, 29 – 30; *11*, 8; *15*, 23. – Druhá časť verša hovorí už o úzkostiach a oslobodení spravodlivých na konci sveta. O podobnom spájaní bližších a ďalších budúcich udalostí pozri celkový úvod o prorockých spisoch. O knihe života pozri pozn. k *Iz* 4, 3 a porov. *Dan* 7, 10; *Ex* 32, 32; *Ž* 69, 29.

Bude to čas úzkosti, aký nebol, odkedy povstal národ až po ten čas. V tom čase bude tvoj ľud oslobodený, každý, koho nájdú zapísaného v knihe. ² A mnohí z tých, čo spia v prachu zeme, sa zobudia; niektorí na večný život, iní na hanbu a večnú potupu. ³ Rozumní sa budú skvieť ako lesk oblohy a tí, čo mnohých priviedli k spravodlivosti, budú ako hviezdy na večné veky.

⁴ Ty však, Daniel, uzavri slová a zapečať knihu na posledný čas; mnohí ju preskúmajú a rozšíri sa poznanie.“

⁵ Ja, Daniel, som videl, hľa, dvaja iní stáli, jeden na jednom brehu rieky, druhý na druhom brehu rieky. ⁶ I spýtal som sa muža, ktorý bol oblečený do plátna a stál nad vodou rieky: „Kedy bude koniec týchto zázračných vecí?“ ⁷ Tu som počul muža, ktorý bol oblečený do plátna a stál nad vodami rieky. Zdvihol pravicu i ľavicu k nebu a prisahal na toho, čo večne žije: „Áno, na čas, časy a polovicu, a keď sa dovŕši zlomenie moci svätého ľudu, skončí sa toto všetko.“ ⁸ Ja som počul, ale nerozumel som. Preto som povedal: „Pane, čo bude koniec týchto vecí?“ ⁹ I riekol: „Chod', Daniel, lebo slová sú uzavreté a zapečatené do posledného času. ¹⁰ Mnohí sa očistia, obielia a zbavia sa trosky; bezbožní budú konať bezbožne, ani jeden bezbožník nepochopí, ale rozumní pochopia.

¹¹ A od času, čo odstránia ustavičnú obeť a postavia ohavnosť spustošenia, uplynie tisícdvestodevät'desiat dní. ¹² Šťastný, kto bude čakať a dosiahne tisíctristotridsaťpäť dní.

¹³ Ty však chod' ku koncu a odpočívaj! No potom vstaň k svojmu údelu na konci dní!“

HISTORICKÉ DODATKY, KAP. 13 – 14

13 Príbeh Zuzany. – ¹ V Babylone býval istý muž, menom Joakim. ² Vzal si za manželku Helkiášovu dcéru Zuzanu, ktorá bola veľmi pekná a bohobojná. ³ Keďže jej rodičia boli spravodliví, vychovávali svoju dcéru podľa Mojžišovho zákona. ⁴ Joakim bol veľmi bohatý a v susedstve domu mal ovocnú záhradu; a pretože bol váženejší ako ostatní, schádzali sa k nemu Židia. ⁵ V tom roku ustanovili z ľudu za sudcov dvoch starcov, ktorí zdanlivo spravovali ľud. ⁶ Oni sa zdržiavali v Joakimovom dome a všetci, ktorí mali spory, prichádzali k nim. ⁷ Keď potom ľud cez poludnie odchádzal, vošla Zuzana prechádzať sa do záhrady svojho muža. ⁸ Starci ju každý deň videli vchádzať a prechádzať sa, i zahoreli žiadostivosťou k nej. ⁹ Rozvrátili si myseľ, odvrátili si oči, že nevideli nebo, a nepripomenuli si spravodlivé rozsudky. ¹⁰ Oboch teda zranila láska k nej, ale svoj bôľ si vzájomne neprezradili, ¹¹ lebo sa hanbili prezradiť svoju žiadosť, že sa chcú s ňou stretnúť, ¹² iba zo dňa na deň žiadostivejšie sa usilovali vidieť ju. I hovorili si: ¹³ „Podme domov, je čas obeda!“ A keď vyšli, vzdialili sa od seba. ¹⁴ Keďže sa však

12, 2. Anjel zreteľne hovorí o zmŕtvychvstaní tiel.

12, 3. Už tu sa hovorí, že spasení nedosiahnu všetci rovnaký stupeň blaženosti.

12, 4. O zapečatení knihy pozri pozn. k 8, 26.

12, 5 – 7. O rieke pozri 10, 4. Pri prísaha boli ako svedkovia dvaja noví anjeli, medzi nimi sa nad riekou vznášal anjel, ktorý Danielovi dával zjavenie; porov. 10, 5. – O „čase“ pozri pozn. k 7, 25.

12, 9 n. Anjel napomína Daniela, aby sa uspokojil, lebo jasný a plný výklad videnia nedostane. Na uspokojenie mu však povie, že v tom poslednom veľkom utrpení spravodliví a len spravodliví budú chápať zmysel udalostí.

12, 11 n. Číslo 1 290 je približne tri a pol roka; pozri pozn. k 7, 25. Asi za taký čas by mali byť ľudia v moci Antikrista. Nevieme však, či sa o tieto čísla možno opierať, sú to pravdepodobne symbolické čísla. Keďže je reč o konci sveta, ustavičná obeť môže byť len obeť Nového zákona a ohavnosť spustošenia sa asi vzťahuje na prítomnosť Antikrista v chráme (porov. 2 Sol 2, 4). – Význam čísla 1 335 je nám neznámy; nevieme, čo znamená 45 dní (1335 – 1290 = 45).

12, 13. Danielovi sa sľubuje pokojná smrť a slávne zmŕtvychvstanie.

13, 4 n. Ako vidieť, Izraeliti držali v Babylone pospolu, mohli si nadobudnúť majetky a mali akúsi samostatnosť v súdnictve.

vrátili, stretli sa, a keď sa vzájomne dopytovali na dôvod, priznali sa k svojej žiadostivosti a spoločne si ustálili čas, kedy ju môžu nájsť samu.¹⁵ Ako striehli na príhodný deň, vošla raz – ako včera i predvčerom – len s dvoma slúžkami a chcela sa v záhrade kúpať; bola totiž horúčosť.¹⁶ A nebolo tam nikoho okrem dvoch starcov, ktorí sa schovali a pozorovali ju.¹⁷ I povedala slúžkam: „Doneste mi olej a masti, ale dvere zatvorte, okúpem sa.“¹⁸ Urobili podľa rozkazu, zatvorili dvere záhrady a zadnými dvierkami odišli doniesť, čo rozkázala; nevedeli, že sú dnu schovaní starci.¹⁹ Keď však slúžky odišli, dvaja starci vstali, pribehli k nej a vraveli.²⁰ „Pozri, dvere záhrady sú zatvorené, nik nás nevidí a my sme žiadostiví po tebe, nuž pristaň a oddaj sa nám!“²¹ Ak by si nechcela, budeme proti tebe svedčiť, že bol s tebou nejaký mladík, a preto si poslala slúžky preč.“

²² Zuzana zakvílila a povedala: „Úzkosť ma zvierá z každej strany: veď ak to urobím, bude mi to smrťou, ak však neurobím, neuniknem vašim rukám!“²³ Ale je pre mňa lepšie bez činu upadnúť do vašich rúk, než zhrešiť pred Pánovou tvárou.“²⁴ Vtom Zuzana zvolala veľkým hlasom, ale zvolali proti nej aj starci.²⁵ A jeden bežal k dverám záhrady a otvoril.²⁶ Keď sluhovia domu počuli zo záhrady krik, vbehli cez zadné dvierka pozrieť, čo sa deje.²⁷ Keď im starci rozpovedali svoje reči, sluhovia sa veľmi hanbili, veď o Zuzane sa nehovorilo nikdy nič podobné.

²⁸ Keď na druhý deň prišiel ľud k jej manželovi, prišli aj dvaja starci, plní zločinného úmyslu proti Zuzane, aby ju mohli zabiť.²⁹ Hovorili pred ľudom: „Pošlite po Helkiášovu dcéru Zuzanu, Joakimovu manželku!“ Hneď aj poslali.³⁰ I prišla s rodičmi, dieťkami a všetkými svojimi príbuznými.³¹ Zuzana však bola veľmi nežná a pekného výzoru.³² Nehanebníci rozkázali, aby sa odhalila – bola totiž zahalená –, aby sa aspoň takto nasýtili jej krásou.³³ Jej príbuzní i všetci, čo ju poznali, plakali.

³⁴ Vtedy uprostred ľudu povstali dvaja starci a položili ruky na jej hlavu.³⁵ Ona s plačom pozdvihla oči k nebu, veď jej srdce bolo plné dôvery k Pánovi!³⁶ Starci však vraveli: „Keď sme sa my prechádzali po záhrade, vošla táto s dvoma slúžkami, zatvorila dvere záhrady a poslala slúžky preč.“³⁷ Vtom k nej prišiel mladík, ktorý bol ukrytý, a zhrešil s ňou.³⁸ My sme boli v rohu záhrady, a keď sme videli zločin, pribehli sme k nim a videli sme ich spolu hrešiť.³⁹ Jeho sme nemohli chytiť, pretože bol mocnejší ako my, otvoril dvere a vyskočil von.⁴⁰ Keď sme dolapili túto, spytovali sme sa jej, kto je ten mladík, ale nechcela prezradiť. Toto dosvedčujeme!“

⁴¹ Zástup im ako starcom a sudcom uveril a odsúdil ju na smrť.

⁴² Zuzana však zvolala veľkým hlasom: „Bože večný, ktorý poznáš skryté veci, ktorý vieš všetko skôr, ako sa stane,⁴³ ty vieš, že svedčili proti mne falošne; pozri, umieram, hoci som neurobila nič z toho, čo títo zločinne svedčia proti mne.“

⁴⁴ A Pán vyslyšal jej hlas.⁴⁵ Keď ju viedli na smrť, vzbudil Pán svätého ducha v istom mladom chlapcovi, ktorý sa volal Daniel,⁴⁶ i zvolal veľkým hlasom: „Ja som čistý od krvi tejto (ženy).“⁴⁷ Všetok ľud sa obrátil k nemu so slovami: „Čo je to za reč, čo hovoríš?“⁴⁸ On si stal doprostred nich a povedal: „Takí hlúpi ste, synovia Izraela? Bez súdu, bez stopovania pravdy ste odsúdili dcéru Izraela!“⁴⁹ Obnovte súd, pretože falošne svedčili proti nej!“⁵⁰ Ľud sa v náhlosti vrátil a starší mu povedali: „Pod', sadni si medzi nás, pretože ti Boh dal vážnosť starca!“⁵¹ Nato im Daniel povedal: „Oddeľte ich ďaleko od seba, ja ich rozsúdím!“⁵² Keď ich teda od seba oddelili, zavolať jedného z nich a povedal mu: „Ty, čo si zostal v zločinných dňoch, teraz došli tvoje hriechy, ktoré si

13, 15. Verš je voľný citát z *Jer* 23, 14 a 29, 22 – 23.

13, 32. Sudcovia rozkázali, aby si Zuzana sňala z hlavy závoj. Nemali na to zákonný dôvod; zákon *Nm* 5, 15 sa na podobný prípad nevzťahuje.

13, 34. Podľa *Lv* 24, 14 museli svedkovia položiť ruky na hlavu obžalovaného. Starci tu vystupujú ako žalobcovia aj ako svedkovia.

13, 46. Danielov výkrik znamená: Ja neberiem na seba zodpovednosť za smrť tejto ženy.

13, 52. Rozumej: Teraz vyjdú najavo tvoje dávne hriechy.

predtým páchal, ⁵³ keď si vynášal nespravodlivé rozsudky, utláčal nevinných a prepúšťal vinných, hoci Pán riekol: »Nevinného a spravodlivého nezabiješ!« ⁵⁴ Nuž teraz, ak si ju videl, povedz, pod akým stromom si ich videl zhovárať sa?“ Ten odpovedal: „Pod lentyškom.“ ⁵⁵ Nato Daniel povedal: „Krásne si luhal proti vlastnej hlave; hľa, Boží anjel dostal od Boha výrok a rozsekne ťa na dvoje.“ ⁵⁶ Keď ho odviedli, rozkázal, aby prišiel druhý; i povedal mu: „Semä kanaánske, a nie judské, krásna ťa zviadla a žiadostivosť ti rozvrátila srdce. ⁵⁷ Takto ste robievali dcéram Izraela a ony sa zo strachu dali s vami do reči; Júdova dcéra však nestrpela vašu nepravosť. ⁵⁸ Teraz mi teda povedz, pod akým stromom si ich dochytil zhovárať sa?“ On povedal: „Pod dubom.“ ⁵⁹ Daniel mu však odpovedal: „Krásne si luhal aj ty proti vlastnej hlave. Boží anjel totiž čaká s mečom, aby ťa preťal napoly a usmrtil vás.“

⁶⁰ Nato celý zástup zvolal veľkým hlasom a dobrorečil Pánovi, ktorý zachraňuje tých, čo v neho dúfajú. ⁶¹ I pozdvihli sa proti dvom starcom, lebo ich Daniel z vlastných úst usvedčil, že vydali falošné svedectvo, a naložili s nimi, ako oni zločinne nakladali so svojím bližným; ⁶² aby sa všetko konalo podľa Mojžišovho zákona, usmrtili ich a nevinná krv sa v ten deň zachránila. ⁶³ Helkiáš však a jeho žena chválili Boha za svoju dcéru Zuzanu spolu s jej mužom Joakimom a všetkými príbuznými, pretože sa na nej nenašlo nič podlého.

⁶⁴ A od toho dňa i naďalej ostal Daniel veľký v očiach ľudu.

Bél a drak. – ⁶⁵ Kráľ a Astyaga uložili k jeho otcom a jeho kráľovstvo prevzal Peržan Kýros.

14 ¹ Daniel bol kráľovým hosťom a váženejším než ostatní jeho priatelia.

² Babylončania mali modlu, ktorá so volala Bél; každý deň jej venovali dvanásť meríc múky, štyridsať oviec a šesť krčahov vína. ³ Aj kráľ si ju uctieval a chodil sa jej každý deň klaňať. Ale Daniel sa klaňal svojmu Bohu. Kráľ sa ho pýtal: „Prečo sa neklaniaš Bélovi?“ ⁴ On mu odpovedal: „Preto, že si nectím rukou robené modly, ale živého Boha, ktorý stvoril nebo a zem a má vládu nad každým telom.“ ⁵ Kráľ mu povedal: „Nezdá sa ti, že Bél je živý boh? Či nevidíš, koľko zje a vypije každý deň?“ ⁶ Daniel odpovedal so smiechom: „Nemýľ sa, kráľu; ten je zdnuka blatom, zvonku kovom a ešte nikdy nejedol.“ ⁷ Kráľ s hnevom zavolať jeho kňazov a povedal: „Ak mi nepoviete, kto tie hostiny poje, ⁸ zomriete, ale ak dokážete, že to poje Bél, zomrie Daniel, pretože sa rúhal Bélovi.“ Daniel vravel kráľovi: „Nech sa stane podľa tvojho slova!“ ⁹ Bélových kňazov bolo sedemdesiat, okrem žien a detí.

Potom prišiel kráľ s Danielom do chrámu ¹⁰ a Bélovi kňazi povedali: „Pozri, my vyjdeme von, ty však, kráľu, predlož pokrmy, namiešaj a polož vína, zamkni dvere a zapečat' ich svojím prsteňom. ¹¹ A keď ráno prídeš a nezistíš, že Bél všetko pojedol, nech podstúpime smrť; alebo Daniel, ktorý na nás luhal.“ ¹² Nerobili si starosti, pretože pod stolom urobili tajný vchod, pravidelne cezeň vchádzali a veci poodnášali. ¹³ Keď však oni odišli a kráľ predložil Bélovi pokrmy, Daniel dal svojím sluhom rozkaz, priniesli popol a posypali celý chrám pred samým kráľom. Potom vyšli, zamkli dvere, zapečatili kráľovým prsteňom a odišli.

13, 53. Porov. *Ex* 23, 7 a *Lv* 19, 15.

13, 57. Vo verši 48 sa aj Zuzana volá dcérou Izraela, pretože aj ona pochádzala od Jakuba-Izraela. Tu sa však dcérami Izraela volajú ženy bývalého Severného (Izraelského) kráľovstva.

13, 61 n. Falošných svedkov museli podľa *Dt* 19, 18 – 21 odsúdiť na taký trest, aký bol určený na zločin, ktorý chceli falošne dosvedčiť (*Lv* 20, 10; *Dt* 22, 21 – 24; porov. *Jn* 8, 5).

13, 65. Tu spomínaný Astyages je totožný s Dáriom Médsnym; pozri pozn. k 6, 1. LXX číta Dárius miesto Astyages.

14, 2. O Bélovi pozri *Iz* 46, 1; porov. *Jer* 50, 2. – V našich mierach by to bolo 6 hektolitrov múky a dva a pol hektolitra vína.

14, 10. Víno miešali s korením.

¹⁴ V noci však, ako obyčajne, prišli kňazi aj ich ženy a deti a všetko pojedli a popili. ¹⁵ Kráľ vstal za svítania a Daniel s ním. ¹⁶ I pýtal sa: „Sú pečate porušené, Daniel?“ On odpovedal: „Neporušené, kráľu!“ ¹⁷ A keď potom kráľ otvoril dvere a pozrel na stôl, veľkým hlasom zvolal: „Veľký si Bél a niet u teba nijakého podvodu!“ ¹⁸ Ale Daniel sa smial, zachytil kráľa, aby nev kročil dnu, a povedal: „Pozri si podlahu a všimni si, čie sú to stopy.“ ¹⁹ Kráľ vravel: „Vidím stopy mužov, žien a detí.“ Nato dal rozhnevaný kráľ ²⁰ pochytať kňazov aj ich ženy a deti; i ukázali mu tajné dvere, ktorými vchádzali a stroviли veci, ktoré boli na stole. ²¹ Kráľ ich pozabíjal a Béla vydal Danielovi na ľubovôľu. A on ho zručil spolu i s chrámom.

²² Bol však veľký drak, ktorého Babylončania ctili, ²³ a kráľ povedal Danielovi: „Aj o tomto povieš, že je z kovu? Pozri, žije, je a pije; klaňaj sa mu teda!“ ²⁴ Ale Daniel odpovedal: „Pánovi, svojmu Bohu, sa budem klaňať, pretože on je živý Boh. ²⁵ Ty však, kráľu, zmocni ma a ja draka zabijem bez meča a bez palice.“ Na čo kráľ povedal: „Zmocňujem ťa!“

²⁶ Daniel vzal smolu, loj a vlasy, uvaril to spolu, narobil bochníkov a dal ich drakovi do pysku. Keď to drak zožral, roztrhlo ho. I povedal: „Pozrite, čo ste uctievali!“

²⁷ Keď to Babylončania počuli, veľmi sa rozhnevali, zhromaždili sa ku kráľovi a hovorili: „Kráľ sa stal Židom, zručil Béla, zabil draka a povraždil kňazov.“ ²⁸ Keď došli ku kráľovi, vraveli: „Vydaj nám Daniela, ináč zabijeme teba aj tvoj dom!“ ²⁹ Keď kráľ videl, že naňho mocne doliehajú, pod nátlakom im Daniela vydal. ³⁰ A oni ho hodili do ľavovej jamy, kde ostal šesť dní. ³¹ V jame bolo sedem levov, ktorým dávali každý deň dve telá a dve ovce; ale v ten deň im ich nedali, aby zožrali Daniela.

³² V Judsku bol prorok Habakuk, ktorý navaril jedlo, nadrobil do vahančeka chleba a išiel na pole, aby to zanesol žencom. ³³ Vtom riekol Habakukovi Pánov anjel: „Zanes obed, ktorý máš, do Babylonu Danielovi, ktorý je v ľavovej jame!“ ³⁴ Habakuk odpovedal: „Pane, Babylon som nevidel a jamu nepoznám.“ ³⁵ Nato ho Pánov anjel chytil za temä, niesol ho za vlasy a položil ho rýchlosťou svojho dychu nad ľavovú jamu. ³⁶ A Habakuk volal: „Daniel, služobník Boží, vezmi si obed, ktorý ti poslal Boh!“ ³⁷ Daniel hovoril: „Spomenul si si na mňa, Bože, a neopustil si tých, čo teba milujú.“ ³⁸ A Daniel vstal a jedol. Anjel však zaraz zanesol Habakuka naspäť na jeho miesto.

³⁹ Na siedmy deň prišiel kráľ nariekať za Danielom. Priblížil sa k jame, pozrel dnu a hľa, Daniel sedel uprostred levov! ⁴⁰ Vtedy kráľ zvolal veľkým hlasom: „Veľký si, Pane, Bože Danielov!“ A vytiahol ho z ľavovej jamy. ⁴¹ Tých však, čo chceli jeho záhubu, hodil do jamy a čoskoro ich pred ním zožrali.

⁴² Vtedy kráľ povedal: „Nech sa trasú pred Danielovým Bohom všetci obyvatelia zeme, pretože on je záchránca, ktorý robí znamenia a zázraky na zemi; ved' vyslobodil Daniela z ľavovej jamy!“

14, 22. „Drak“ bol veľký had. Babylonské pamiatky medzi rozličnými náboženskými symbolmi spomínajú často aj hady.

14, 30. Porov. 6, 16 n.

14, 31. Boli to asi telá na smrť odsúdených ľudí.

14, 32 – 35. Niektorí by chceli tohto muža stotožniť s Habakukom, od ktorého máme prorocký spis. – Podobné prenášanie ľudí z miesta na miesto nie je v Biblii ojedinelé. Pozri napr. *1 Kr* 18, 12; *2 Kr* 3, 11 n.; *Mt* 4, 5, 8; *Lk* 4, 5, 9; *Sk* 8, 39, 40; porov. tiež *2 Kor* 12, 2 – 3.

14, 42. Tento verš má iba Vulgáta.